

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
рішень Європейського суду
з прав людини
(березень 2024 року)

Зміст

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд)	4
ORHAN ŞAHİN v. Türkiye: незаслуховування судом, який скасував виправдувальний вирок та ухвалив обвинувальний вирок, показань ключового свідка за цим обвинуваченням попри клопотання обвинуваченого про це – порушення	4
KARTAL v. Türkiye: відсутність у заявника можливості оскаржити в судовому порядку звільнення з посади віцепрезидента органу, який здійснював кваліфікаційні та дисциплінарні функції щодо суддів та прокурорів, спричиненого законодавчими змінами, які потім було визнано неконституційними – порушення	13
LEKA v. Albania: зміна апеляційним судом кваліфікації обвинувачень заявника, що ґрунтувалися на одних і тих самих обставинах – відсутність порушення	18
SERGIY MYKOLAYOVYCH VOLKOV v. Ukraine (ухв.): стверджувано незаконне проведення негласних слідчих заходів щодо заявника через відсутність попереднього дозволу суду та подальше використання отриманої в результаті цих заходів інформації для засудження заявника – заяву визнано неприйнятною	24
Стаття 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя)	29
VAGDALT v. Hungary: відсутність у заявника можливості оскаржити погоджену органами влади заяву про визнання батьком його дитини іншого чоловіка та встановити своє батьківство – порушення	29
MOLDOVAN v. Ukraine: неврахування національними судами результатів ДНК-тестування при розгляді справи заявника про встановлення батьківства з огляду на відсутність для цього правового підґрунтя в законодавстві – порушення	35
VERHOEVEN v. France: врахування найкращих інтересів дитини при вирішенні питання про повернення її до держави постійного місця проживання відповідно до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей – відсутність порушення	39
Стаття 9 Конвенції (свобода думки, совісті та релігії)	43
KANATLI v. Türkiye: відсутність законодавчого дозволу особам, які відмовляються від проходження військової служби з релігійних міркувань або інших міркувань, обирати цивільну службу як альтернативу військовій – порушення	43

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)	47
ALMEIDA ARROJA v. Portugal: засудження заявника за дифамаційні твердження на адресу добре відомого політика та члена Європейського парламенту і його юридичної фірми щодо будівництва педіатричного відділення лікарні – порушення	47
SIEĆ OBYWATELSKA WATCHDOG POLSKA v. Poland: відмова Конституційного Суду надати заявнику (неурядовій організації) доступ до щоденників засідань суддів – порушення; відмова Конституційного Суду надати доступ до записів відвідувань будівлі цього Суду – відсутність порушення	53
Стаття 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання)	59
ASSOCIATION OF PEOPLE OF SILESIAN NATIONALITY (IN LIQUIDATION) v. Poland: розпуск та ліквідація асоціації-заявника за відсутності вчинення нею або її членами будь-яких незаконних або антидемократичних дій; неспроможність органів влади довести, що назва асоціації-заявника могла становити загрозу громадському порядку – порушення	59
Рішення ЄСПЛ проти України	64

СТАТТЯ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД (ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД)

ORHAN ŞAHİN v. Türkiye (№ 48309/17)

Обставини справи

Ця справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження щодо заявника через неможливість особисто допитати свідка, А. Ү. в суді, який, зрештою, визнав його винним. Касаційний суд скасував більш м'який вирок, постановлений судом першої інстанції, і направив справу на новий розгляд до іншого суду, який не складався з тих самих суддів, і який не заслуховував свідчення первинних свідків, показання яких були ключовими в судовому розгляді. Згодом заявника було визнано винним за всіма інкримінованими йому злочинами та засуджено до довічного позбавлення волі.

Предметом кримінального провадження стосовно заявника було питання про те, чи підбурював він А. Ү. або погрожував йому, аби той кинув саморобну бомбу в працівників поліції 17 грудня 2011 року. На цій підставі заявника було засуджено за вчинення таких злочинів: підрив єдності держави та територіальної цілісності (стаття 302 Кримінального кодексу); замах на вбивство державного діяча шляхом підриву бомби (стаття 82 § 1 «с» і «г» Кримінального кодексу); членство у терористичній організації (стаття 314 § 2 Кримінального кодексу) та незаконне зберігання небезпечних матеріалів (стаття 174 цього Кодексу).

Перший етап судового розгляду здійснювався Другою Палатою Суду присяжних міста Ерзурум (the Second Division of the Erzurum Assize Court), який мав спеціальну юрисдикцію з розгляду низки злочинів з обтяжуючими обставинами, перелічених у статті 250 § 1 Кримінального процесуального кодексу, чинної на час подій. Цей суд особисто допитав А. Ү., адже в цьому провадженні він був також співобвинуваченим. Двома голосами проти одного суд першої інстанції 2 серпня 2012 року визнав заявника винним у членстві в терористичній організації, але одноголосно виправдав його щодо решти злочинів. Суддя в меншості був єдиним зі складу колегії, який брав участь у першому слуханні, під час якого А. Ү. та обвинувачені свідчили особисто. У своїй окремій думці він стверджував, серед іншого, що з огляду на відсутність достатніх переконливих доказів, які б поза розумним сумнівом свідчили про те, що він вчинив зазначений злочин, заявника слід було виправдати. Суддя вважав, що єдиним таким доказом були поліцейські свідчення А. Ү., які згодом були відкликані, оскільки інші докази не були достатніми для винесення обвинувального вироку.

Визнаючи заявника винним у членстві в Робітничій Партії Курдистану (РПК), суд першої інстанції взяв до уваги (i) свідчення А. Ү. про те, що заявник брав участь в «організаційних зборах», пройшов навчання з виготовлення бомб у місцевому осередку Партії миру і демократії, та був присутній, коли А. Ү. передали саморобний вибуховий пристрій, підбадьорюючи його наведеними в пункті 26 рішення ЄСПЛ словами («Ти зробиш це. У тебе вийде. Ти зробиш це дуже добре.»); (ii) його участь у подіях 24 липня 2011 року, що підтверджувалося відеозаписами, з яких також випливало, що він був там разом з Н. Е., який, за даними розвідки, був членом військового крила РПК; (iii) фотографії, що демонстрували його участь у святкуванні Навруз у 2011 році, за що його було поміщено під варту; та (iv) поліцейський звіт відеоаналізу від 19 квітня 2011 року, з якого випливало, що заявник брав участь у демонстрації на підтримку членів міського крила РПК, проти яких було порушено кримінальне провадження.

У вересні 2012 року прокурор, який приймав участь в остаточному судовому засіданні, діючи від імені прокуратури міста Ерзурум, подав скаргу на вирок суду від 2 серпня 2012 року стверджуючи, що заявник повинен був бути засуджений за рештою злочинів, оскільки його роль у вибуху полягала в тому, що він підбуривав А. Ү. використати бомбу.

31 жовтня 2013 року Генеральна прокуратура просила Касаційний суд відхилити скаргу прокуратури міста Ерзурум та скасувати засудження заявника за членство в терористичній організації з огляду на абстрактний характер показань А. Ү., від яких він, в будь-якому разі, відмовився.

7 березня 2014 року Касаційний суд скасував вирок суду першої інстанції в частині, що стосувалася заявника, вважаючи, що його слід визнати винним у вчиненні таких злочинів, як (i) підриг єдності держави та її територіальної цілісності; (ii) замах на вбивство державного діяча шляхом підригу бомби; та (iii) незаконне зберігання небезпечних матеріалів, на підставі того, що заявник брав участь у подіях 17 грудня 2011 року «в єдності думок та дій» з іншими співобвинуваченими. Касаційний суд залишив у силі обвинувальні вирокі щодо інших співобвинувачених. Він направив справу до судів нижчих інстанцій.

Внаслідок законодавчих змін, які призвели до закриття спеціально уповноважених судів присяжних, справу заявника було передано до Суду присяжних міста Догубаязит (the Doğubayazıt Assize Court), який провів кілька слухань у період з 7 серпня 2014 року по 4 грудня 2014 року і складався з трьох суддів, жоден з яких не засідав у Другій Палаті Суду присяжних міста Ерзурум.

На засіданні, яке відбулося 23 вересня 2014 року, заявник та його захисник клопотали про заслуховування свідчень А. Ү., стверджуючи, що він був ключовою фігурою у справі, і що його заслуховували лише судді суду, який було ліквідовано. Суд присяжних міста Догубаязит відхилив це клопотання на тій підставі, що ця обставина не матиме впливу на суть справи.

4 грудня 2014 року Суд присяжних міста Догубаязит визнав заявника винним за всіма вищезазначеними злочинами та засудив його до довічного позбавлення волі за підлив єдності держави та її територіальної цілісності (стаття 302 Кримінального кодексу); до 16 років і 8 місяців позбавлення волі за замах на вбивство державного діяча шляхом підливу (стаття 82 § 1 (с) та (g) Кримінального кодексу); і до 4 років, 2 місяців і 5 днів позбавлення волі та штрафу за незаконне володіння небезпечними матеріалами (стаття 174 Кримінального кодексу). Однак суд не визнав його винним у членстві в терористичній організації, вважаючи, що це звинувачення було включено до складу злочину, передбаченого статтею 302 Кримінального кодексу, оскільки перше є складовою частиною останнього злочину. У своєму обґрунтуванні Суд присяжних міста Догубаязит майже дослівно відтворив аргументацію Суду присяжних міста Ерзурум, включаючи вищезгадані п'ять пунктів, які судді цього суду відзначили щодо А. Ү. під час розгляду справи відповідно до принципу безпосередності та прийняв позицію цього суду, відповідно до якої він ґрунтував свої висновки на поліцейських свідченнях А. Ү. При цьому, однак, Суд присяжних міста Догубаязит виключив з обґрунтування фразу Суду присяжних міста Ерзурум « ... [як] було встановлено відповідно до принципу безпосередності».

3 лютого 2016 року Касаційний суд залишив вирок суду присяжних без змін, але вважав, що його рішення про засудження заявника за підбурювання було помилковим, і встановив, що він діяв як співвиконавець злочину замаху на вбивство державного діяча шляхом підливу бомби.

Індивідуальна скарга заявника до Конституційного Суду стосовно неможливості допитати А. Ү. в Суді присяжних міста Догубаязит була визнана неприйнятною, адже суд першої інстанції покладався на інші докази, окрім показань А. Ү., такі як протокол поліції, складений після спроби підливу, та звіти щодо відеозаписів інциденту. На думку Конституційного Суду, скарга заявника стосувалася результатів кримінального провадження проти нього і, за відсутності будь-якого свавілля в цьому провадженні, мала бути визнана явно необґрунтованою.

Посилаючись на пункт 1 статті 6 Конвенції заявник скаржився на відсутність справедливого суду через його нездатність особисто допитати свідка в суді, який, в кінцевому результаті, визнав його винним.

Оцінка Суду

(а) Обсяг справи

Перш за все ЄСПЛ зазначив, що він усвідомлює дуже серйозний і драматичний характер інциденту, що лежить в основі кримінального провадження, про яке йдеться, в якому А. Ү. намагався кинути саморобний

вибуховий пристрій у співробітників поліції з метою їх вбивства, але не зміг цього зробити, оскільки пристрій несподівано здетонував у його руці і завдав йому серйозних тілесних ушкоджень. ЄСПЛ також вказав, що після заслуховування свідчень обвинувачених та А. Ү., Суд присяжних міста Ерзурум спочатку визнав заявника винним у членстві в озброєній терористичній організації на підставі, серед іншого, його участі у вищезгаданих подіях, але вирішив виправдати його за деякими іншими, переважно більш серйозними, правопорушеннями. Однак згодом Касаційний суд скасував це рішення, і заявника було визнано винним у вчиненні злочинів, за якими його спочатку було виправдано. Суд присяжних міста Догубаязит, який складався з суддів, що не входили до складу колегії Суду присяжних міста Ерзурум, і який не заслуховував свідчення А. Ү., призначив довічне позбавлення волі за підриг едності держави та її територіальної цілісності, а щодо решти злочинів – загальне покарання у вигляді 20 років, 10 місяців і 5 днів ув'язнення і штрафу (пункт 44 рішення).

У зв'язку з цим виникло питання, чи діяв Суд присяжних міста Догубаязит відповідно до принципу безпосередності згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції, з огляду на той факт, що він визнав заявника винним у вчиненні певних тяжких злочинів не заслухавши свідчень А. Ү., які відігравали ключову роль у провадженні, і щодо яких інший суд, який заслухав А. Ү., спочатку заявника виправдав (пункт 45 рішення).

Тому, визначивши правове питання, яке він покликаний розглянути, Суд вважав, що тест, розроблений у справі *Murtazaliyeva v. Russia* ([GC], № [36658/05](#), §§ 139–68, 18 грудня 2018 року) для оцінки скарг стосовно відмови національних судів викликати свідків захисту, на який посилався Уряд, не є застосовним до цієї справи. У будь-якому випадку, А. Ү. не може вважатися свідком захисту, оскільки він був свідком обвинувачення, який надав викривальні свідчення щодо, *inter alia*, заявника, і на цій підставі ЄСПЛ не може підтримати твердження Уряду про те, що заявник повинен був пояснити, чому А. Ү. мав бути знову заслуханий суддями Суду присяжних міста Догубаязит, який зрештою визнав його винним (пункт 46 рішення).

Зрештою ЄСПЛ зазначив, що з огляду на (i) характер скарги заявника з посиланням на загальне право на справедливий судовий розгляд, передбачене пунктом 1 статті 6 Конвенції, та (ii) той факт, що не було зроблено жодного посилання на право на заслуховування свідків, передбачене підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції, ЄСПЛ не зобов'язаний розглядати будь-яку частину скарги за підпунктом «d» пункту 3 статті 6 Конвенції за власною ініціативою, оскільки заява стосується не права заслуховувати свідків «на тих самих умовах», що й обвинувачення, а скоріше обсягу загального права на «справедливий судовий розгляд» відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції. Таким чином, ЄСПЛ вважав, що скарга може бути належним чином розглянута відповідно до цього

положення (див. *Júlíus Þór Sigurþórsson v. Iceland*, № 38797/17, § 31, 16 липня 2019 року) (пункт 47 рішення).

(b) Загальні принципи

ЄСПЛ повторив, що важливим аспектом справедливого кримінального провадження є можливість для обвинуваченого допитати свідків в присутності судді, який в кінцевому підсумку вирішує справу. Принцип безпосередності є важливою гарантією у кримінальному провадженні, в якому зауваження, зроблені судом щодо поведінки та надійності свідка, можуть мати важливі наслідки для обвинуваченого (див. *Bebaru v. Romania*, № 40107/04, § 64, 18 березня 2014 року; *Cutean v. Romania*, № 53150/12, § 60, 2 грудня 2014 року; та *Cerovšek and Božičnik v. Slovenia*, №№ 68939/12 та 68949/12, § 43, 7 березня 2017 року) (пункт 48 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що відповідно до принципу безпосередності, рішення у кримінальній справі має прийматися суддями, які були присутні протягом усього провадження та процесу збору доказів (див. згадане вище рішення у справі *Cutean*, § 61). Однак це не може розглядатися як заборона на будь-яку зміну складу суду під час розгляду справи (див. *P.K. v. Finland* (ухв.), № 37442/97, 9 липня 2002 року). Можуть виникнути дуже чіткі адміністративні або процесуальні чинники, які унеможливають подальшу участь судді у справі. ЄСПЛ вказав, що можна вжити заходів для того, аби судді, які продовжують слухати справу, мали належне розуміння доказів та аргументів, наприклад, шляхом надання стенограм, якщо довіра до відповідного свідка не викликає сумнівів, або шляхом організації повторного слухання відповідних аргументів або важливих свідків новим складом суду (див. згадане вище рішення у справі *Cutean*, цит. в цій справі, § 61, та *Škaro v. Croatia*, № 6962/13, § 24, 6 грудня 2016 року) (пункт 49 рішення).

ЄСПЛ також повторив, що саме перед обличчям найтяжчих покарань демократичні суспільства повинні в максимально можливій мірі забезпечувати повагу до права на справедливий суд (див., *mutatis mutandis*, *Simeonovi v. Bulgaria* [GC], № 21980/04, § 126, 12 травня 2017 року) (пункт 50 рішення).

(c) Застосування принципів до цієї справи

З'ясовуючи фактологічну основу пред'явлених у цій справі обвинувачень, у тому числі причетності заявника до вибуху 17 грудня 2011 року, Суд присяжних міста Ерзурум, в основному, покладався на свідчення А. У. При цьому він робив висновки, зважаючи на очевидну щирість свідчень А. У. та його особу, які були продемонстровані під час судового розгляду і які, як стверджував суд, він спостерігав відповідно до принципу безпосередності, а саме: що А. У. був молодого людиною, відкритою для маніпуляцій і міг легко піддатися

психологічному тиску. Однак, на думку суду, свідчення А. У. слід було вважати достовірними, оскільки він продемонстрував своє щире каяття під час судового розгляду, а також категорично повторив надані свідчення і своє прохання про притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до вибуху, в тому числі і його самого. Так, Суд присяжних міста Ерзурум заявив, що він зробив свої висновки на підставі свідчень А. У. поліції і встановив, що заявник був присутній, коли А. У. передали саморобну бомбу, і захочував А. У., говорячи, що він здатний здійснити вибух (див. пункт 26 цього рішення). Проте, суд дійшов висновку, що участь заявника у вибуху не досягла порогу підбурювання А. У. до вчинення вибуху. Разом з тим, суд першої інстанції визнав заявника винним у членстві в озброєній терористичній організації на підставі, серед інших доказів, його присутності під час передачі бомби А. У. та захочення останнього (пункт 52 рішення).

Один із суддів колегії у складі трьох суддів Суду присяжних міста Ерзурум, який був єдиним суддею, який бачив А. У., коли той давав детальні свідчення на першому слуханні 14 березня 2012 року, не погодився з цим, зазначивши, що заявника слід було виправдати також щодо злочину членства в озброєній терористичній організації, оскільки А. У. відмовився від відповідних свідчень стосовно заявника, стверджуючи, що саме Е. Е. сказав йому, що він «дуже добре» здійснить вибух (пункт 53 рішення).

Прокурор, який брав участь лише в останньому слуханні, згодом подав апеляцію на цей вирок і просив Касаційний суд скасувати вирок Суду присяжних міста Ерзурум про виправдання заявника, оскільки свідчення А. У. вказували на те, що заявник підбурював його до вчинення вибуху (див. пункт 28 цього рішення). Проте Генеральна прокуратура при Касаційному суді зайняла діаметрально протилежну позицію щодо достовірності свідчень А. У. і клопотала перед Касаційним судом не лише про відхилення апеляції прокуратури, а й про скасування обвинувального вироку щодо заявника і виправдання його за звинуваченням у членстві в озброєній терористичній організації (див. пункт 29 цього рішення). Погодившись з місцевим прокурором, Касаційний суд скасував рішення Суду присяжних міста Ерзурум лише в частині, що стосувалася заявника, постановивши, що його слід визнати винним у вчиненні таких злочинів, як (i) підрив єдності держави і територіальної цілісності країни; (ii) замах на вбивство державного діяча шляхом підриву бомби; (iii) незаконне позбавлення волі і (iii) незаконне володіння небезпечними матеріалами. За всіма цими звинуваченнями його спочатку було виправдано. Після перегляду Касаційний суд направив справу на повторний розгляд (див. пункт 30 цього рішення) (пункт 54 рішення).

На думку ЄСПЛ, Касаційний суд надав власне тлумачення доказам А. У., дійшовши висновку, що заявник має бути засуджений за злочини, щодо яких він був виправданий Судом присяжних міста Ерзурум, на підставі власного тлумачення

цих самих доказів (див. згадане вище рішення у справі *Júlíus Þór Sigurþórsson*, цит. в цій справі, §§ 41–42, та *Mischie v. Romania*, № 50224/07, §§ 36–37, 16 вересня 2014 року). Той факт, що Суд присяжних міста Ерзурум використав свідчення А. Ү. та інші докази для визнання заявника винним у членстві в озброєній терористичній організації, не зменшує ступінь нового тлумачення Касаційного суду, що зрештою призвело до скасування виправдувального вироку щодо заявника за злочини, перераховані в пунктах (i)–(iii). Цей факт також не робить нове тлумачення Касаційного суду простим виправленням юридичної кваліфікації відповідних злочинів, як стверджував Уряд, або навіть простою формальністю (див. *Famulyak v. Ukraine* (ухв.), № 30180/11, § 42, 26 березня 2019 року) (пункт 55 рішення).

Так само ЄСПЛ не міг дійти висновку, що достовірність показань А. Ү., які відіграли ключову роль у кримінальному переслідуванні заявника і який пізніше відмовився від частини своїх свідчень щодо заявника, не мала жодного значення у провадженні в Суді присяжних міста Догубаязит. У зв'язку з цим твердження Уряду про те, що Касаційний суд не поставив під сумнів точність та обґрунтованість свідчень А. Ү., не мала вирішального значення для розгляду ЄСПЛ справи за пунктом 1 статті 6 Конвенції, оскільки вимоги пункту 1 статті 6 Конвенції є автономними по відношенню до вимог національного законодавства або практики (див., *mutatis mutandis*, *Mtchedlishvili v. Georgia*, № 894/12, § 36, 25 лютого 2021 року) (пункт 56 рішення).

ЄСПЛ також зазначив, що в подальшому судовому розгляді Суд присяжних міста Догубаязит в основному покладався на заяви А. Ү., зрештою визнавши заявника винним у підриві єдності держави та територіальної цілісності країни, замаху на вбивство державного діяча шляхом підриву бомби та незаконному володінні небезпечними матеріалами та призначив йому суворе покарання. Тим не менше, жоден із суддів колегії у складі трьох суддів Суду присяжних міста Догубаязит не брав участі у попередніх стадіях кримінального провадження щодо заявника та не заслуховував свідчення А. Ү., які були центральними для його засудження в тому, що стосується розглядуваного ними провадження (див. *Svanidze v. Georgia*, № 37809/08, § 34, 25 липня 2019 року). Фактично, Суд присяжних міста Догубаязит відхилив клопотання заявника про заслуховування показань А. Ү. на тій підставі, що це не вплинуло б на суть справи. На цій підставі ЄСПЛ не зміг прийняти твердження Уряду про те, що заявник не дотримався встановлених законом строків для подачі клопотання про заслуховування показань А. Ү. Відповідно, ЄСПЛ не міг погодитися з тим, що заявникові була надана можливість допитати свідків у присутності судді, який зрештою вирішував справу, що є основоположною ідеєю принципу безпосередності. Тому ЄСПЛ повинен був з'ясувати, чи існували будь-які процесуальні гарантії, які, тим не

менше, дозволили б суду першої інстанції отримати належне уявлення (розуміння) про докази та аргументи (пункт 57 рішення).

У зв'язку з цим ЄСПЛ із занепокоєнням відзначив, що у своєму вмотивованому вироку, Суд присяжних міста Догубаязит майже дослівно відтворив лінію аргументації, прийняту Судом присяжних міста Ерзурум, включаючи зауваження цього суду щодо достовірності свідчень А. Ү., при цьому фраза «[як] встановлено в результаті застосування принципу безпосередності» була пропущена. На цій підставі Суд присяжних міста Догубаязит вирішив, що свідчення А. Ү. поліції повинні бути взяті до уваги при встановленні обставин справи, і встановив, на відміну від Суду присяжних міста Ерзурум, що своїми погрозливими словами заявник підтримав дії своїх співобвинувачених Е. А. і Ф. А. і наказав А. Ү. здійснити підриг бомби, тим самим взявши участь у вибуху, діючи «в єдності думок і дій» разом з іншими обвинуваченими. Саме ці слова були використані Касаційним судом для скасування вироку Суду присяжних міста Ерзурум щодо заявника. За таких обставин ЄСПЛ не міг вважати, що наявність стенограми свідчень А. Ү. або можливість, надана заявнику для реалізації його елементарних прав на захист, таких як доступ до матеріалів справи або можливість порушити будь-яке питання, яке він вважав за доцільне для свого захисту – законних прав, наданих кожному обвинуваченому у вчиненні злочину в Туреччині – виправили шкоду, спричинену вищезазначеним недоліком, з огляду на побіжний характер розгляду свідчень А. Ү. в Суді присяжних міста Догубаязит (див., *mutatis mutandis*, *Beraru*, цит. в цій справі, § 66, та *Lazu v. the Republic of Moldova*, № 46182/08, § 39 *in fine*, 5 липня 2016 року) (пункт 58 рішення).

Аналогічно, ані Касаційний суд, який нічого не висловив з цього приводу, ані Конституційний Суд, який не розглядав це питання з точки зору принципу безпосередності, не можуть вважатися такими, що виправили зазначену вище шкоду (пункт 59 рішення).

ЄСПЛ висловив останнє, але не менш важливе міркування, не займаючи жодної позиції з цього питання, про те, що важливість принципу безпосередності, який у цій справі вимагав би, щоб судді, які зрештою розглядали справу, заслухали свідчення А. Ү., додатково підтверджується різницею у спостереженнях і висновках, зроблених суддями, які безпосередньо спостерігали за А. Ү., і суддями, які не спостерігали за А. Ү. Фактично, перша група суддів, в основному на підставі свідчень А. Ү., дійшла висновку, що заявник не підлягав кримінальній відповідальності за вибух за статтями 82, 174 і 302 Кримінального кодексу (Суд присяжних міста Ерзурум), і що його участь призвела до визнання вчинення ним злочину членства в озброєній терористичній організації лише при оцінці разом з деякими іншими доказами (двоє суддів Суду присяжних міста Ерзурум), або до твердження, що він повинен був бути виправданий взагалі (суддя меншості Суду присяжних міста Ерзурум).

На противагу цьому, судді Касаційного суду та Суду присяжних міста Догубаязит, які не заслуховували А. Ү., вважали, що заявник вчинив усі інкриміновані йому злочини, а тому має бути визнаний винним і покараний відповідно (пункт 60 рішення).

Вищевикладених міркувань було достатньо для того, аби ЄСПЛ дійшов висновку, що національні суди не дотрималися вимог принципу безпосередності. На цій підставі ЄСПЛ також відхилив попереднє заперечення Уряду щодо того, що заява є явно необґрунтованою (див. пункт 39 цього рішення) (пункт 61 рішення).

Відповідно, мало місце порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (пункт 62 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Ця справа стосувалася відсутності доступу у заявника до суду у зв'язку з достроковим і стверджувано свавільним припиненням його повноважень на посаді віцепрезидента Інспекційної колегії Вищої ради суддів і прокурорів (*Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu*, далі – HSYK) у зв'язку із зміною законодавства.

30 грудня 2011 року відповідно до статті 15 Закону № 6087 про Раду суддів і прокурорів заявник, який був професійним суддею, був призначений на посаду віцепрезидента Інспекційної колегії Вищої ради суддів і прокурорів, яка пізніше була перейменована на Раду суддів і прокурорів (*the Council of Judges and Prosecutors* ("the HSK").

15 лютого 2014 року Парламент Туреччини ухвалив Закон № 6524, який згідно з пояснювальною запискою до нього, мав на меті зміцнення незалежності та неупередженості судової влади, усунення проблем, що виникають на практиці, та підвищення ефективності функціонування судової влади. Цим Законом було внесено низку змін до Закону № 6087, які, зокрема, стосувалися процедури призначення членів HSYK. Закон № 6524 також містив перехідні положення, що стосувалися строків повноважень членів HSYK та інших працівників, які там працювали на момент набрання ним чинності. Так, статтею 39 Закону № 6524 Закон № 6087 було доповнено тимчасовою статтею 4, положення якої передбачали, що строк повноважень генерального секретаря, заступників генерального секретаря, президента та віцепрезидентів Інспекційної колегії, а також інспекторів, суддів-доповідачів та адміністративного персоналу HSYK закінчується з моменту набрання чинності Законом № 6524. Крім того, протягом 10 днів після набрання чинності цим Законом президент, віцепрезиденти та заступники генерального секретаря Інспекційної колегії мали бути перепризначені президентом HSYK, або на ці посади мали бути призначені нові особи.

130 членів Парламенту Туреччини подали заяву до Конституційного Суду, оскаржуючи конституційність Закону № 6524 і вимагаючи, зокрема, скасування статті 39 цього Закону.

Рішенням від 10 квітня 2014 року, опублікованим в Офіційному віснику 14 травня 2014 року, Конституційний Суд одногolosно постановив, серед іншого, що стаття 39 Закону № 6524 є неконституційною, оскільки порушує принцип правової визначеності, та скасував оспорюване положення. Конституційний Суд також підкреслив, що Закон № 6524 фактично не вніс жодних структурних змін до HSYK і що звільнення осіб, які працювали в HSYK на момент набрання чинності Законом № 6524, за допомогою цього Закону без будь-якої юридичної

та фактичної необхідності становило порушення принципу правової визначеності. Конституційний Суд вирішив, що з метою уникнення правової прогалини, рішення про скасування статті 39 Закону № 6524 набуде чинності через 3 місяці після його опублікування в Офіційному віснику.

Оскільки відповідно до статті 153 Конституції рішення Конституційного Суду не мають зворотної дії в часі, заявника не було поновлено на посаді віцепрезидента Інспекційної ради після ухвалення Конституційним Судом цього рішення. Відповідно, після набрання чинності Законом № 6524 27 лютого 2014 року мандат заявника на посаді віцепрезидента Інспекційної ради було припинено відповідно до статті 39 цього Закону.

Того ж дня президент HSYK призначив на посади президента і віцепрезидента Інспекційної ради нових осіб. З березня 2023 року пленарне засідання HSYK перепризначило частину колишніх головних інспекторів, інспекторів та суддів-доповідачів на посади, які вони обіймали в HSYK до припинення їхніх повноважень відповідно до Закону № 6524. Заявник не був серед тих осіб, які були повторно призначені до складу HSYK.

Рішенням від 6 березня 2014 року перша палата HSYK призначила заявника на посаду державного обвинувача у Касаційному суді.

Заявник подав індивідуальну скаргу до Конституційного Суду, посилаючись на своє право на доступ до суду, з метою оскарження дострокового припинення Законом № 6524 його повноважень в Інспекційній колегії. 30 листопада 2015 року Конституційний Суд визнав його заяву неприйнятною як несумісну *ratione materiae* з положеннями Конституції, які не надають Конституційному Суду повноважень скасовувати законодавчі положення в рамках розгляду індивідуальної заяви.

Пізніше в рамках заходів, вжитих під час надзвичайного стану, оголошеного після спроби державного перевороту 15 липня 2016 року, заявника було звільнено з посади державного обвинувача. Його заява, подана до HSYK про перегляд цього рішення була відхилена.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявник стверджував, що хоча стаття 39 Закону № 6524 і була скасована Конституційним Судом, цей засіб правового захисту (тобто процедура скасування) не був ефективним, оскільки рішення Конституційного Суду не мають зворотної дії в часі. Він також заявив, що оскільки Конституційний Суд відхилив його індивідуальну заяву, він був позбавлений ефективного засобу правового захисту, який міг би використати для оскарження дострокового припинення своїх повноважень, навіть незважаючи на те, що не було об'єктивних підстав для обмеження його права на доступ до суду.

Оцінка Суду

Вирішуючи питання про прийнятність скарги заявника на порушення його прав, передбачених пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд вказав, що у цій справі мав місце справжній і серйозний спір щодо права, а саме права заявника не бути безпідставно звільненим з посади віцепрезидента Інспекційної колегії; і заявник міг вимагати реалізації цього права на спірних підставах, передбачених національним законодавством (пункти 55–70 рішення).

Далі Суд мав визначити, відповідно до критеріїв (тест Ескелінена), викладених у рішенні у справі *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], № 63235/00, чи було право, на порушення якого скаржився заявник, тобто його право не бути свавільно звільненим з посади віцепрезидента Інспекційної колегії, «цивільним» в автономному значенні пункту 1 статті 6 Конвенції (пункт 71 рішення).

Суд зазначив, що хоча висновок про те, що заявник не мав права на доступ до суду для того, щоб оскаржити дострокове припинення Законом № 6524 його повноважень в Інспекційній колегії, може спонукати Суд визнати, що перша умова тесту Ескелінена, яка стосується виключення доступу до суду, може бути дотримана у цій справі, Суд не вважав за необхідне надавати остаточний висновок щодо першої умови, оскільки, на його думку, в будь-якому випадку існували підстави для визнання, що друга умова тесту Ескелінена не була дотримана (пункт 74 рішення).

Наведені Урядом аргументи про те, що виключення заявника з-під дії основоположної гарантії захисту спірного цивільного права, тісно пов'язаного із захистом незалежності суддів, не завдасть шкоди інтересам правової держави з огляду на конкретні обставини цієї справи, не переконали Суд. Таким чином, Суд вважав, що Уряд не довів, що другий критерій тесту Ескелінена був дотриманий. Отже, пункт 1 статті 6 Конвенції в її цивільній частині був застосовним (пункт 83 рішення).

Щодо суті спору Суд вважав, що право на доступ до суду є одним з основоположних процесуальних прав для захисту представників судової влади і що заявник повинен був, в принципі, мати прямий доступ до суду у зв'язку з його твердженням про те, що припинення його обов'язків у НСҀК на підставі закону було незаконним. З цих причин абстрактний конституційний контроль, здійснений Конституційним Судом, міг становити додаткову гарантію, але не міг замінити право представника судової влади особисто подати позов до суду (пункт 92 рішення).

У рішенні у справі *Grzęda v. Poland* [GC], № 43572/18, від 15 березня 2022 року Суд, посилаючись на свій аналіз питання застосовності пункту 1 статті 6 Конвенції, зокрема (i) на важливість діяльності Національної ради суддів Польщі для забезпечення незалежності суддів та (ii) зв'язок між доброчесністю процесу призначення суддів і вимогою незалежності суддів, дійшов висновку, що подібні процесуальні гарантії, які мають бути доступними у справах, пов'язаних

зі звільненням або відстороненням суддів, мають бути доступними і у випадку відсторонення від посади судді-члена національної ради судової влади (§ 345) (пункт 93 рішення).

Повертаючись до обставин цієї справи, Суд зазначив, що хоча повноваження заявника на посаді віцепрезидента Інспекційної колегії були припинені, він продовжував виконувати обов'язки судді відповідно до Закону № 6524, який був ухвалений у контексті законодавчої реформи, спрямованої на посилення незалежності та неупередженості судової влади та забезпечення її ефективності. У той час як деякі співробітники HSYK, повноваження яких також були припинені Законом № 6524, були поновлені на попередніх посадах, заявник не був перепризначений на свою посаду в Інспекційній колегії, а був призначений HSYK державним обвинувачем Касаційного суду (пункт 94 рішення).

Суд також зазначив, що стаття 39 Закону № 6524 була скасована рішенням Конституційного Суду від 14 квітня 2014 року як неконституційна в рамках абстрактного конституційного контролю, ініційованого окремими членами парламенту. Конституційний Суд постановив, що оскільки вищезгадана реформа не призвела до фактичних структурних змін у HSYK, припинення повноважень осіб, які працюють у HSYK, шляхом прийняття нових нормативно-правових актів, становило порушення принципу правової безпеки. Тим не менш, Суд зазначив, що відповідно до статті 153 Конституції Туреччини рішення Конституційного Суду не можуть мати зворотної дії в часі, і що заявник не був стороною у провадженні в цьому суді. Отже, це рішення, ухвалене в контексті абстрактного конституційного контролю, не забезпечило заявнику процедуру, яка б надала йому можливість оскаржити припинення його повноважень і виправити наслідки можливого порушення Конвенції. Крім того, Конституційний Суд визнав неприйнятною індивідуальну скаргу заявника на відсутність у нього доступу до суду для оскарження припинення його повноважень шляхом прийняття нових нормативно-правових актів; Конституційний Суд зробив це, вважаючи, що він не має відповідної юрисдикції в рамках процедури розгляду індивідуальних скарг (пункт 95 рішення).

Щодо питання сумісності повної відсутності судового контролю за звільненням заявника з посади *ex lege* в рамках вищезгаданої реформи з принципом верховенства права та пунктом 1 статті 6 Конвенції, Суд послався на висновок Конституційного Суду про те, що Закон № 6524 фактично не призвів до структурної реформи в межах HSYK, і що припинення повноважень усіх державних службовців, які працювали у HSYK, на підставі цього Закону становило порушення принципів правової безпеки, що є однією з вимог верховенства права, закріплених у статті 2 Конституції. Підтримуючи аргументацію Конституційного Суду, Суд вважав, що припинення повноважень заявника в Інспекційній колегії шляхом законодавчого втручання було несумісним з принципом верховенства

права і могло загрожувати незалежності судової влади. Крім того, Суд вважав, що для того, щоб національне законодавство, яке виключає доступ до суду, мало будь-який ефект відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції у конкретній справі, воно повинно бути сумісним з принципом верховенства права (див. *Grzęda*, згадане вище, § 299) (пункт 96 рішення).

Відповідно, Суд вважав, що у цій справі не було вагомих причин, які б винятково виправдовували обмеження права заявника на доступ до суду, і Держава-відповідач порушила саму суть цього права через відсутність судового перегляду у справі заявника (пункт 98 рішення).

Висновок

Порушення пункту 1 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 26 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася стверджуваної несправедливості кримінального провадження, в якому заявник був визнаний винним у розбої, що призвів до смерті, замаху на вбивство та незаконному володінні вогнепальною зброєю, і засуджений до довічного ув'язнення.

На момент подій у цій справі заявнику було 22 роки. 23 серпня 2005 року у селищі поблизу міста Саранда був застрелений А. S. Його брат Р. S., який був присутній при цьому і в якого також стріляли, але не влучили, негайно повідомив про злочин. Того ж дня поліція провела огляд місця злочину і знайшла на землі дві стріляні гільзи. Наступного дня було знайдено ще одну стріляну гільзу.

23 та 24 серпня 2005 року працівники поліції допитали заявника з метою встановлення його стосунків з А. S., оскільки у вбитого було знайдено записку з номером телефону заявника. На час проведення цих допитів заявник ще не був підозрюваним. Він лише заявив, що не знає А. S. та Р. S і не надавав жодних викривальних показань.

24 серпня 2005 року сторона обвинувачення, в рамках негласних слідчих дій (НСД), отримала запис розмови між заявником та його братом у відділенні поліції, під час якої заявник сказав, що він убив А. S., а потім вийшов у море на катамарані та викинув зброю в напрямку Grand Hotel в місті Саранда.

Згодом сторона обвинувачення звернулася до окружного суду міста Саранда з клопотанням схвалити НСД, яке було задоволено 28 серпня 2005 року.

Поліція затримала заявника 27 серпня 2005 року, і того ж дня його допитали прокурори. Перед допитом його повідомили про його права відповідно до Кримінального процесуального кодексу, які включали право зберігати мовчання та користуватися допомогою адвоката. Заявник сказав, що даватиме показання без адвоката, а чи мати адвоката, вирішить пізніше. Він підписав протокол допиту, в якому зазначалося, що заявника було поінформовано про його права відповідно до статті 309 Кримінального процесуального кодексу і що він не зробив жодних коментарів.

Заявник зізнався у вбивстві А. S. та стрілянині по Р. S. Він сказав, що йому потрібні були гроші на весілля сестри, і що він заманив А. S., який був торговцем іноземною валютою, та його брата до покинутого будинку під виглядом обміну 8000 євро, яких у заявника не було, на албанські леки, сподіваючись вкрати гроші. Заявник взяв із собою зброю з наміром налякати А. S. і забрати у нього гроші. А. S. приїхав на мотоциклі зі своїм братом Р. S. Заявник сказав їм, що він не має при собі грошей і вони повинні піти за ними до нього додому. Він відвів

їх до покинутого будинку, і коли вони туди прибули, заявник дістав пістолет і вимагав гроші від А. S. А. S. йшов до заявника, коли той дістав револьвер і вистрілив у А. S., який впав на землю. P.S. почав тікати, і заявник двічі вистрілив у його бік, але промахнувся. Брат заявника D. L., який почув постріли, негайно прибіг на місце події, де виявив, що А. S. стікав на землі кров'ю і благав про допомогу. Незабаром приїхала швидка допомога, але А. S. дорогою до лікарні помер.

Пізніше того ж дня було проведено процедуру впізнання, під час якої P. S., який попередньо надав детальний опис зовнішності стрільця, тричі вказав на заявника, як на виконавця злочину. При цьому заявник був вдягнений у темну сорочку з довгими рукавами, а інші дві особи – в білі з короткими. Заявник без зауважень підписав протокол впізнання.

У висновку судово-медичної експертизи від 30 серпня 2005 року було зазначено, що дві стріляні гільзи були зроблені з пістолета Т.Т., модель 54. Зброю так і не знайшли.

Заявник був повторно допитаний прокурором 14 та 22 вересня 2005 року. У протоколі допиту зазначалося, що заявника було поінформовано про його право на допомогу адвоката. Він заявив, що йому повідомили про звинувачення, і що він свідчитиме без адвоката, а пізніше вирішить, чи мати адвоката. Він підписав протокол без жодних зауважень.

14 вересня 2005 року заявник підтвердив, що він поїхав на катамарані з міста Саранди до моря і кинув зброю в море.

Під час провадження у суді першої інстанції заявник звинувачувався за статтями 22 і 79 (dh) Кримінального кодексу (вбивство двох або більше осіб за інших конкретних обставин), а також за пунктом 2 статті 278 того ж Кодексу (незаконне зберігання зброї).

Під час провадження заявник, якого представляв призначений державою адвокат, змінив свої свідчення. Він стверджував, що 23 серпня 2005 року він зустрівся з А. S., який був винен йому 300 000 леків. А. S. прибув на зустріч озброєний і погрожував заявнику, між ними виникла бійка. Заявник забрав пістолет у А. S. і застрелив його. Заявник також заявив, що він не стріляв у брата А. S.

P. S. також надав свідчення та описав події, як вони були викладені заявником у його попередніх показаннях, наданих прокуратурі. P. S. сказав, що в брата не було достатньо албанської валюти для задоволення прохання заявника, і він звернувся до V. K., який дав йому 700 000 леків. V. K. також дав свідчення та підтвердив цю заяву. D. L., брат заявника, також дав свідчення та сказав, що він чув три або чотири постріли, і коли він прибув на місце події, то побачив одну людину, яка лежала на землі, спливала кров'ю і просила про допомогу.

Вироком від 9 грудня 2005 року окружний суд визнав заявника винним у пред'явленому йому обвинуваченні (у вбивстві двох або більше осіб за інших конкретних обставин та замаху на вбивство однієї особи за статтями 79 (dh) та 22 Кримінального кодексу, а також у незаконному зберіганні зброї за частиною 2 статті 278 Кримінального кодексу) та засудив його до довічного позбавлення волі. У вирокі враховувалися протоколи огляду місця злочину, протоколи розтину, балістичний висновок, ідентифікація та фотографії, дані, знайдені в мобільному телефоні заявника, усні свідчення, надані P. S., D. L. та V. K., стенограма запису розмови між заявником та його братом, а також зізнання заявника стороні обвинувачення.

5 квітня 2006 року апеляційний суд визнав заявника винним у замаху на розбій, що спричинив смерть, жертвою якого став A. S., за статтями 141 та 22 Кримінального кодексу, та у замаху на вбивство P. S. з метою вчинення іншого злочину, за статтями 77 та 22 Кримінального кодексу, а також у незаконному зберіганні зброї, за частиною 2 статті 278 Кримінального кодексу, та залишив вирок без змін.

Вирок апеляційного суду ґрунтувався на протоколі огляду місця злочину, даних з мобільного телефону заявника як речового доказу, медичному висновку про причину смерті A. S., балістичній та судово-медичній експертизах зброї та стріляних гільз, результатах НСД та усних показаннях свідків P. S., D. L. та V. K., Верховний Суд відхилив касаційну скаргу заявника.

До ЄСПЛ заявник скаржився, що кримінальне провадження щодо нього було несправедливим через перекваліфікацію злочину апеляційним судом та через обмеження його права на доступ до захисника під час досудового розслідування, й подальше використання судом першої інстанції показань, які він надав за відсутності захисника, для його засудження, й через спосіб здійснення процедури впізнання. Заявник посилався на пункт 1 та підпункти «а», «б», «с» пункту 3 статті 6 Конвенції.

Оцінка Суду

Процедура впізнання

Щодо способу, у який було проведено впізнання, Суд зазначив, що на відміну від ситуації у справі *Laska and Lika v. Albania*, № 12315/04 та № 17605/04, від 20 квітня 2010 року, на яку посилався заявник, у цій справі одяг заявника не мав істотного значення, оскільки P. S., який упізнав його як злочинця, до цього чітко бачив його обличчя і надав детальний опис зловмисника (пункт 57 рішення).

Суд також зазначив, що в рішенні апеляційного суду впізнання не згадувалося серед переліку доказів, на основі яких було встановлено вину

заявника. P. S. також дав свої свідчення під час судового розгляду, і суди врахували ці докази у своїх рішеннях. Крім того, свідчення P. S., надані ним у судовому засіданні, були підтверджені доказами, отриманими в ході проведення НСД, та показаннями D. L. та V. K. Відповідно, не було порушення пункту 1 статті 6 Конвенції щодо способу, у який було проведено процедуру впізнання (пункти 58–59 рішення).

Зміна обвинувачення апеляційним судом

Суд нагадав, що загальні принципи щодо перекваліфікації злочину, у вчиненні якого заявник був спочатку обвинувачений, були узагальнені у справі *Pélissier and Sassi v. France* [GC], № 25444/94, § 62, від 25 березня 1999 року (пункт 63 рішення).

Суд зазначив, що всі факти, покладені в основу зміненого обвинувачення, були відомі заявнику з самого початку судового розгляду його справи. Апеляційний суд не ввів жодних нових фактичних елементів. Тому не можна стверджувати, що заявник не міг передбачити перекваліфікацію пред'явленого йому обвинувачення (пункт 74 рішення).

З огляду на те, що як у клопотанні прокуратури про призначення справи до судового розгляду, так і у вироку суду першої інстанції містилися факти, на підставі яких апеляційний суд пізніше змінив обвинувачення, а саме намір заявника відібрати у A. S. гроші, Суд вважав, що заявник мав достатньо часу та можливостей для підготовки свого захисту від пред'явлених йому обвинувачень, включаючи твердження про те, що він мав намір відібрати у A. S. гроші, які той мав привезти (пункт 75 рішення).

Дійсно, у своїх показаннях, наданих під час слідства, заявник зазначив, що, хоча він і сказав A. S., що візьме з собою євро, насправді у нього не було грошей, і він мав намір відібрати у A. S. албанську валюту, не даючи йому жодного євро натомість. Заявник також повідомив, що він взяв із собою пістолет з наміром налякати A. S. і забрати у нього гроші. Тож привівши A. S. і P. S. до покинутого будинку, заявник витягнув пістолет і почав вимагати у A. S. гроші. Але під час судового розгляду заявник змінив свої свідчення, стверджуючи, що це A. S. був винен йому гроші і що саме він приніс пістолет, який заявник забрав у нього і вистрілив в A. S., коли почалася бійка (пункти 76–77 рішення).

З цього випливає, що заявник мав належну можливість під час слідства та судового розгляду в суді першої інстанції просувати свій захист щодо складових елементів кримінального правопорушення розбійного нападу, що спричинив смерть людини, що не було непередбачуваним для заявника в будь-яких істотних аспектах. Він дійсно у своєму захисті посилався на обставини, що мали відношення до кримінального правопорушення розбійного

нападу. Тому перекваліфікація обвинувачення апеляційним судом не збільшила тягар для заявника (пункт 78 рішення).

Оцінюючи справедливість провадження в цілому, Суд не зміг погодитися з твердженням, що заявник не був достатньо поінформований про характер та підстави висунутого проти нього обвинувачення для цілей підпункту «а» пункту 3 статті 6 Конвенції, або що не було дотримано гарантії, передбаченої підпунктом «b» пункту 3 статті 6 Конвенції, або що його було позбавлено справедливого судового розгляду у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції (пункти 79–80 рішення).

Право заявника на безоплатну правову допомогу

Суд нагадав, що загальні принципи щодо права на доступ до адвоката можна знайти в рішеннях Великої Палати у справах *Beuze v. Belgium* [GC], № 71409/10, §§ 119–50, від 9 листопада 2018 року; *Simeonovi v. Bulgaria* [GC], № 21980/04, §§ 110–120, від 12 травня 2017 року; *Ibrahim and Others v. the United Kingdom* [GC], № 50541/08 та 3 інші, §§ 249–74, 13 вересня 2016 року; і *Dvorski v. Croatia* [GC], № 25703/11, §§ 76–82 (пункт 86 рішення).

Суд зазначив, що заявник був поінформований про своє право на адвоката досить стисло і йому не було чітко роз'яснено, чи йдеться про адвоката за його власним вибором, чи про адвоката, наданого органами влади безоплатно за певних умов. У зв'язку з цим Суд звернув увагу, що передбачене національним законодавством положення про обов'язок органів влади надавати обвинуваченим «пам'ятку про права», що містить інформацію про їхні права, у тому числі право зберігати мовчання та мати захисника за власним вибором або безоплатну правову допомогу за певних умов, набуло чинності лише 1 серпня 2017 року. Таким чином, заявнику не було надано «пам'ятку про права» до його першого допиту (пункт 101 рішення).

Ситуація із роз'ясненням заявнику його прав не може, на думку Суду, розглядатися як така, що відповідає стандарту «усвідомленої та розумної», встановленому у практиці Суду, для того, щоб відмова від прав була дійсною. На національні органи влади, в першу чергу, покладається обов'язок переконливо довести, що відмова заявника від правової допомоги була добровільною (див. *Türk v. Turkey*, № 22744/07, § 53, 5 вересня 2017 року, та *Agdağ v. Turkey*, № 75460/10, § 61, 17 вересня 2019 року). Таким чином, Суд вважав, що Уряд не довів, що заявник обґрунтовано відмовився від свого права на адвоката, зокрема, на безоплатну правову допомогу, коли давав свідчення стороні обвинувачення (пункт 102 рішення).

Отже, не можна стверджувати, що, підписавши протоколи своїх допитів та заявивши, що він даватиме показання без адвоката, коли його не було прямо поінформовано про його право на безоплатну правову допомогу, заявник однозначно відмовився, мовчазно чи прямо, від свого права на правову

допомогу. Відповідно, Суд дійшов висновку, що право заявника на правову допомогу було обмежено (пункти 103–104 рішення).

Суд нагадав, що обмеження доступу до адвоката з поважних причин на стадії досудового розслідування допускається лише за виняткових обставин, повинно мати тимчасовий характер і ґрунтуватися на індивідуальній оцінці конкретних обставин справи. І Уряд не зміг продемонструвати існування будь-яких виняткових обставин, які могли б виправдати обмеження цього права заявника (пункти 105–106 рішення).

Відповідно, Суд мав розглянути, чи були обмеження права заявника на адвоката такими, що завдавали шкоди загальній справедливості кримінального провадження проти нього у розумінні пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (пункт 107 рішення).

Проаналізувавши всі обставини цієї справи Суд дійшов висновку, що всі критерії, раніше визначені Судом у згаданій вище справі *Ibrahim and Others*, такі як переконливість інших доказів, відсутність вразливості заявника, можливість оскаржити достовірність доказів, якість доказів, оцінка вини професійними суддями та вагомість суспільного інтересу свідчать на користь того, що провадження в цілому було справедливим (пункт 118 рішення).

Суд зазначив, що попри те, що справи, в яких немає переконливих підстав для обмеження права заявника на адвоката під час досудового розслідування, підлягають дуже суворому контролю, Суд вважає, що за конкретних обставин справи відсутність захисника під час допиту заявника стороною обвинувачення не була такою, що завдала непоправної шкоди загальній справедливості кримінального провадження проти нього. Відповідно, не було порушення пункту 1 та підпункту «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (пункти 118–119 рішення).

Висновок

Відсутність порушення пункту 1 та підпунктів «а», «b» та «с» пункту 3 статті 6 Конвенції (право на справедливий суд).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 5 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявника на здійснення запису його розмов без дозволу суду та використання цих записів у якості доказів проти нього, що є порушенням статей 6 і 8 Конвенції.

У відповідний період часу заявник працював на посаді районного прокурора у Київській області. У 2011 році він ініціював розслідування кримінальної справи за фактом розкрадання коштів на державному підприємстві «Zh». Пан R. був генеральним директором «Zh.» у період, коли розслідуване розкрадання мало місце.

Згідно з висновками національних судів 3 лютого 2012 року заявник і пан R. домовилися, що останній дасть заявнику 10 000 доларів США, щоб уникнути кримінальної відповідальності у зв'язку з вищезазначеним розслідуванням.

Пан R. та його дружина пані R. поскаржилися до Служби безпеки України (СБУ) на те, що заявник вимагав у них хабар. СБУ розпочала негласні заходи спостереження (оперативно-розшукові заходи) щодо заявника. У рамках цих заходів 2 березня 2012 року співробітники СБУ передали пані R. кошти для імітації хабаря та відеозаписувальну техніку.

3 березня 2012 року заявник зустрівся з паном та пані R. Відповідно до стенограми розмови, підготовленої СБУ 13 березня 2012 року, ця зустріч була записана відповідно до частини 2 статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» на підставі постанови голови Апеляційного суду міста Києва від 24 лютого 2012 року.

Згідно з висновками національних судів, під час судового розгляду справи дослідження відеозапису засвідчило, що під час розмови пані R. поклатла 3 000 доларів США, частину обумовленого хабаря в розмірі 10 000 доларів США, у шухляду в столі заявника, яку заявник відкрив для неї.

Заявника було обвинувачено в отриманні хабаря. З самого початку розслідування він визнав, що прийняв гроші від пані R., стверджуючи лише, що зробив це після того, як вона неодноразово наполягала на тому, щоб він взяв гроші на ремонт приміщення прокуратури. Він заявив, що ніколи не змушував пана та пані R. платити і неодноразово говорив їм, що нічого не може для них зробити і що справа буде розглядатися відповідно до закону, незважаючи на їхні пропозиції. Заявник стверджував, що взяв гроші для покриття попередніх витрат на ремонт у приміщенні прокуратури, а саме: у 2011 році він позичив гроші у пана С. і використав їх на ремонт, а на початку березня 2012 року гроші, отримані від пана R., він використав для погашення цього боргу.

Під час судового розгляду заявник стверджував, що, хоча він прийняв гроші як благодійну пожертву на ремонт, пан і пані R. за вказівкою СБУ спровокували його на ситуацію, в якій вони могли представити це як хабар.

Заявник також стверджував, що запис його розмови не був санкціонований судом у порушення національного законодавства, про що він повідомляв у своєму останньому слові в суді. За твердженням заявника рішення суду, про яке йдеться у стенограмі, було прийнято до реєстрації СБУ скарг пана та пані R., а копія цього рішення у справі відсутня. На думку заявника, це вказувало на те, що стенограма була підроблена і не могла бути вагомим доказом проти нього.

22 липня 2012 року Ірпінський міський суд визнав заявника винним, засудивши його до 5 років позбавлення волі з іспитовим строком в 3 роки. Призначаючи таке покарання суд взяв до уваги, зокрема, те, що заявник мав намір використати отримані гроші на ремонт офісу.

20 листопада 2013 року Апеляційний суд Київської області залишив вирок суду першої інстанції без змін. Він вважав, що суд першої інстанції вказав на достатні докази вини заявника. Твердження заявника про порушення закону під час проведення заходів спостереження були необґрунтованими, оскільки ці заходи були проведені відповідно до Закону «Про оперативно-розшукову діяльність».

12 червня 2012 року Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ залишив рішення судів нижчих інстанцій без змін. Суд касаційної інстанції, зокрема підтвердив, що заходи спостереження були санкціоновані судом, а їх результати були отримані законним шляхом і були законно задокументовані.

У своїй заяві до ЄСПЛ заявник наполягав на відсутності рішення суду про надання дозволу на проведення негласних слідчих заходів, що є порушенням національного законодавства; суди, як він стверджував, прийняли рішення про санкціонування заходів стеження на віру, без їх перевірки та не надаючи заявнику можливість дослідити їх, незважаючи на неодноразові клопотання щодо цього, які суди ігнорували. Зокрема, заявник вказував, що став жертвою провокації, оскільки, ігноруючи аргумент заявника про його невинуватість за пред'явленими обвинуваченнями, суди не навели достатніх підстав для своїх рішень та продемонстрували свою упередженість.

Оцінка Суду

Стверджуване порушення статті 8 Конвенції

Сторони погодились, що мало місце втручання в «приватне життя» заявника в розумінні статті 8 Конвенції, однак заявник стверджував, що це втручання

порушувало статтю 8, оскільки було здійснене без попереднього дозволу суду всупереч національному законодавству (пункт 20 ухвали).

Однак, Суд зазначив, що матеріали справи свідчили про те, що спостереження було санкціоноване головою Апеляційного суду м. Києва, на що було посилення в протоколі відповідних заходів спостереження, і це було підтверджено Урядом. Уряд надав переконливе пояснення, чому копія цієї ухвали не могла бути надана Суду, зауваживши, що вона зберігалася в архіві суду, проте 18 березня 2022 року була знищена разом з іншими секретними матеріалами, які там зберігалися, щоб запобігти її можливому захопленню ворогом. Прикро, що національні суди, які розглядали кримінальну справу заявника, не надали детальної відповіді на твердження заявника, лише зазначивши, що спостереження відповідало вимогам Закону «Про оперативно-розшукову діяльність» (однією з яких є наявність дозволу на проведення оперативно-розшукових заходів). Однак, на думку Суду, відсутність коментарів з боку національних судів не була вирішальною, оскільки цей аргумент був другорядним у захисті заявника, а національні матеріали справи свідчили про наявність дозволу (пункт 21 ухвали).

Зазвичай Суд вимагає переконливих підстав для того, щоб відступити від фактичних висновків національних судів (див. *Vărbulescu проти Румунії* [GC], № 61496/08, § 129, 5 вересня 2017 року) (пункт 22 ухвали).

Однак, єдиними аргументами заявника були стверджувана розбіжність у датах та його твердження про те, що національні суди повірили в існування дозволу, не вживши заходів для перевірки цього (пункт 23 ухвали).

Заявник, на думку Суду, не надав достатньої деталізації або будь-яких доказів, щоб зробити цю скаргу обґрунтованою. Зокрема, він не пояснив, яких заходів він вжив для отримання доступу до копії рішення, яким було санкціоновано проведення оперативно-розшукових заходів. З апеляційних скарг заявника вбачається, що він покладався на відсутність судового дозволу як на другорядний аргумент у критиці сукупності доказів проти нього. Однак, він у послідовний спосіб не пояснив, які кроки були зроблені для перевірки цих тверджень: зокрема, яку інформацію заявник запитував у органів влади, коли і на яких підставах, і які рішення були прийняті у відповідь на будь-які такі запити (пункт 24 ухвали).

Суд також вказав на відсутність ознак того, що оскаржувані заходи не відповідали вимогам статті 8 Конвенції з будь-яких інших підстав (пункт 25 ухвали).

Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявник не висунув аргументованої скарги на те, що у його справі мало місце порушення статті 8 Конвенції (пункт 26 ухвали).

Стверджуване порушення статті 6 Конвенції

З огляду на вищенаведений висновок Суду щодо скарги заявника за статтею 8 Конвенції, не було встановлено, відповідно до необхідних стандартів, що мало місце будь-яке порушення національного законодавства або Конвенції під час збору доказів проти нього (пункт 27 ухвали).

У будь-якому випадку, враховуючи, що заявник визнав, що прийняв гроші від особи, яка була об'єктом кримінального розслідування, що проводилося заявником, і використав їх для погашення особистого боргу, зібрані за результатами проведення заходів спостереження докази мали обмежений вплив на засудження заявника (див. рішення у справі *Lysyuk v. Ukraine*, № 72531/13, 14 жовтня 2021 року) (пункт 28 ухвали).

Стосовно скарги заявника на провокацію злочину Суд зазначив, що характер захисту заявника не виключав його справу з категорії «справ про провокацію» (див. рішення у справі *Yakhymovych v. Ukraine*, № 23476/15, § 48, від 16 грудня 2021 року; на противагу *Lyubchenko v. Ukraine* (ухв.), № 34640/05, § 33, від 31 травня 2016 року, та *Berlizev v. Ukraine*, № 43571/12, § 46, 8 липня 2021 року) (пункт 29 ухвали).

Однак, національні суди розглянули і визнали достовірними послідовні свідчення, надані паном і пані R. (і підтверджені їхньою дочкою), про те, що до інциденту з хабарництвом, у зв'язку з яким заявника було засуджено, заявник не тільки вже вимагав, але й отримав від них хабар, а потім вимагав ще один. Лише після цього вони поскаржилися органам влади, які розпочали негласне розслідування (порівняйте *Miliniene v. Lithuania*, № 74355/01, §§ 37–38, 24 червня 2008 року) (пункт 30 ухвали).

Відповідно, існували об'єктивні підозри, що заявник брав участь у злочинній діяльності та був схильний до вчинення кримінального правопорушення (див. рішення у справі *Bannikova v. Russia*, № 18757/06, § 38, від 4 листопада 2010 року). У підготовці та проведенні негласної слідчої дії немає жодних ознак зловживань з боку органів влади: вони лише долучилися до злочинної діяльності з метою її документування. Саме поведінка заявника, а не дії органів влади стали визначальним фактором у вчиненні злочину (див. рішення у справах *Volkov and Adamskiy v. Russia*, №№ 7614/09 і 30863/10, від 26 березня 2015 року, і *Matanović v. Croatia*, № 2742/12, §§ 142–43, 4 квітня 2017 року) (пункт 31 ухвали).

Заявник також скаржився на те, що національні суди помилилися в оцінці доказів та національного законодавства і неправомірно засудили його. Суд у зв'язку з цим повторив, що до його функцій не входить розгляд фактичних або юридичних помилок, яких, як стверджується, припустився національний суд, якщо і в тій мірі, в якій вони могли порушити права і свободи, що захищаються Конвенцією. При визначенні того, чи було провадження справедливим, Суд не діє як суд четвертої інстанції, який вирішує, чи були докази отримані незаконно

з точки зору національного законодавства, їх допустимість або винуватість заявника (див. рішення у справі *Murtazaliyeva v. Russia* [GC], № 36658/05, § 149, від 18 грудня 2018 року) (пункт 32 ухвали).

Таким чином, Суд визнав скарги заявника за статтею 6 Конвенції явно необґрунтованими (пункт 33 ухвали).

Враховуючи зазначене, Суд дійшов висновку, що заява є явно необґрунтованою і має бути відхилена відповідно до підпункту (а) пункту 3 і пункту 4 статті 35 Конвенції.

Висновок

Заяву було визнано неприйнятною та відхилено.

Ухвала в цій справі прийнята Комітетом 7 березня 2024 року, оприлюднена 28 березня 2024 року та є остаточною.

VAGDALT v. Hungary (№ 9525/19)

Обставини справи

У цій справі заявник скаржився на неможливість оскаржити заяву про батьківство, зроблену іншим чоловіком, і встановити власне батьківство щодо своєї неповнолітньої доньки.

Впродовж 2000–2005 років заявник перебував у позашлюбних стосунках з Е. Р., яка на той час була одружена з Сс. Н. 27 вересня 2002 року Е. Р. народила дівчинку, С. Відповідно до положень статті 35 Закону про шлюб, сім'ю та опіку від 1952 року в чинній на час подій редакції (далі – старий Закон про сім'ю), яка встановлювала правову презумпцію, що батьком народженої у шлюбі дитини є чоловік матері, С. була зареєстрована як дочка Е. Р. та Сс. Н. Разом з тим, заявник підтримував регулярні контакти з С. до 2005 року, коли стосунки між ним та Е. Р. припинилися.

Чинне на час подій угорське законодавство не передбачало можливості для чоловіка, який стверджував, що він є біологічним батьком дитини, батьківство якої було встановлено або за правовою презумпцією, або шляхом визнання, безпосередньо оскаржити батьківство. Така процедура могла бути ініційована опікуном *ad litem*, якщо орган опіки та піклування вважав, що в найкращих інтересах дитини дізнатися про своє походження та з'ясувати свій сімейний статус. Таким чином, національні органи влади користувалися дискреційними повноваженнями, покликаними забезпечити найкращі інтереси дитини, а також збалансувати інтереси як дитини, так і передбачуваного біологічного батька.

Відповідно, 8 травня 2006 року заявник звернувся до органу опіки та піклування з проханням призначити для С. опікуна *ad litem*, щоб той міг подати позов з метою спростування батьківства Сс. Н. Спочатку адміністративні органи відхилили прохання заявника на тій підставі, що сімейний статус С. був врегульований, і оспорювання батьківства Сс. Н. не відповідало найкращим інтересам дитини. Заявник оскаржив цю відмову до суду, і в результаті поновленого адміністративного провадження орган опіки та піклування погодився з висновками експерта-психолога і постановив, що здоровий розвиток дитини вимагає з'ясування її походження відповідно до положень Закону про сім'ю.

Е. Р. та Сс. Н. оскаржили це рішення в судовому порядку. В результаті судового розгляду на підставі тесту ДНК, який довів, що заявник є біологічним батьком С., орган реєстрації актів цивільного стану міста Сопрон викреслив ім'я Сс.Н. з реєстру актів цивільного стану як батька С.

23 травня 2011 року заявник подав заяву про визнання батьківства щодо С., однак за відсутності згоди матері він не був зареєстрований як батько С. у реєстрі актів цивільного стану. 3 червня 2011 року Cs. Н. також подав заяву про визнання батьківства щодо С., за згодою Е. R. В результаті 7 липня 2011 року Cs. Н. знову був записаний у реєстрі як батько дівчинки. Оскільки жоден з цих заходів не був адміністративним рішенням, заявник не мав законного способу оскаржити їх, і його скарги з цього приводу були відхилені.

Заявник подавав скарги на дії реєстратора актів цивільного стану до прокуратури та поліції, за результатом розгляду яких в діях останнього не було встановлено порушень.

Після цього заявник подав заяву до відповідного органу опіки та піклування з проханням з'ясувати, чи відповідає зміна сімейного статусу С. найкращим інтересам дитини. В результаті 21 листопада 2012 року було встановлено, що провадження відповідатиме інтересам дитини, і було призначено опікуна *ad litem* для С., яка подала цивільний позов про оскарження батьківства Cs. Н. до окружного суду. Орган опіки вважав, що хоча С. жила в емоційно і матеріально адекватних умовах, суперечлива і тривожна інформація про її походження негативно впливала на її психіку і серйозно загрожувала її емоційному розвитку. Дитина знала про таємницю свого сімейного статусу і тому була розгублена, тим більше, що до трьох років її виховували з думкою, що заявник є її батьком.

В подальшому це рішення було декілька разів скасовано національними судами, і зрештою 28 травня 2014 року Kúria (Верховний Суд Угорщини) прийняв рішення, яким визнав, що з'ясування біологічного походження С. відповідає найкращим інтересам дитини і що провадження у цій справі має бути здійснене в її інтересах.

На підставі цього рішення Верховного Суду 18 серпня 2014 року орган опіки та піклування призначив опікуна *ad litem* з метою порушення провадження про анулювання батьківства Cs. Н. та встановлення батьківства заявника.

28 травня 2015 року опікун *ad litem* відкрив провадження у справі з метою встановлення батьківства заявника, проте не відкривав його проти Cs. Н. З метою оскарження батьківства останнього.

24 липня 2015 року окружний суд визнав заявника батьком С. Після апеляції, поданої Е. R. як третьою стороною, апеляційний суд скасував це рішення суду першої інстанції. Він відхилив позов і закрити провадження у справі, встановивши, що статус батька був встановлений на підставі заяви про визнання батьківства, зробленої Cs. Н. 3 червня 2011 року. Провадження щодо встановлення батьківства дитини могло бути розпочато лише у випадку, якби статус батька був вакантним. У відповідь на аргументи заявника суд другої інстанції вказав, що, незважаючи на чітку вказівку органу опіки та піклування від 18 серпня 2014 року, опікун *ad litem* не ініціював провадження проти Cs. Н. щодо позбавлення його

батьківства, а отже, це питання не могло розглядатися в рамках провадження, що перебувало на його розгляді. Kúria залишив це рішення в силі.

31 березня 2017 року опікун *ad litem*, який представляв інтереси С., порушив справу проти Сs. Н. про позбавлення останнього батьківства. Заявник не був стороною цього провадження. Національні суди відхилили цей позов як такий, що поданий із пропуском строку. Оскільки після скасування новим Цивільним кодексом старого Закону про сім'ю позов про визнання батьківства міг бути поданий неповнолітньою дитиною або до досягнення нею трирічного віку, або, якщо дитина дізналася про причини оскарження батьківства пізніше, протягом одного року з дня, коли вона дізналася про ці факти; початковою точкою відліку річного строку, на думку суду, було 18 серпня 2014 року, коли орган опіки та піклування призначив опікуна *ad litem*. Суд зазначив, що провадження щодо встановлення батьківства заявника стосовно С. не переривало перебігу річного строку, оскільки мало інший предмет розгляду.

До ЄСПЛ заявник скаржився на відсутність можливості визнання батьківства стосовно своєї доньки, оскільки національні органи влади були неефективні у здійсненні провадження.

Оцінка Суду

Суд вважав за доцільне розглянути скаргу з точки зору позитивних зобов'язань держави за статтею 8 Конвенції. При цьому він вважав, що його роль полягає саме в тому, щоб визначити, чи був досягнутий у цій справі справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами і чи був процес прийняття рішення в цілому справедливим і чи він забезпечив заявникові необхідний захист його інтересів, захищених статтею 8 Конвенції (пункт 51 рішення).

Суд зазначив, що у своїх попередніх рішеннях він вже визнавав, що дискреційні повноваження угорських національних органів влади у сфері встановлення батьківства, передбачені старим угорським Законом про сім'ю, самі по собі не були несумісними з гарантіями, що містяться у статті 8 Конвенції (див. рішення у справі *Krisztián Barnabás Tóth v. Hungary*, № 48494/06, § 33, від 12 лютого 2013 року) (пункт 53 рішення).

Суд визнав, що у цій справі проведення процедури встановлення батьківства відповідало найкращим інтересам дитини, оскільки при вирішенні питання про надання дозволу на її порушення національні органи влади взяли до уваги відповідні обставини, включаючи сімейну ситуацію та оточення дитини, її стосунки із заявником та її інтереси у з'ясуванні свого сімейного статусу. Вони ретельно збалансували ці елементи, надали детальні обґрунтування своїх висновків і дійшли висновку, що невизначеність щодо її походження була шкідливою і негативно впливала на розвиток С. (пункт 56 рішення).

Щодо способу, в який було проведено процедуру встановлення батьківства, Суд зазначив, що національне законодавство не дозволяло заявнику подати заяву про встановлення батьківства без згоди матері, навіть якщо це відповідало б найкращим інтересам дитини. Заявник також не мав жодних правових засобів, щоб б вплинути на відмову матері. Навпаки, органи влади знову зареєстрували Сс. Н. як батька дитини, незважаючи на те, що його заява про батьківство суперечила встановленим фактам.

Суд зазначив, що він бере до уваги висновок прокуратури про те, що згідно з угорським законодавством реєстратор не зобов'язаний перевіряти батьківство дитини при повторній реєстрації Сс. Н. як її батька. Однак він не може ігнорувати той факт, що національні органи влади повинні були повністю знати про остаточне рішення суду щодо біологічного походження дитини і про те, що сам заявник зробив заяву про визнання батьківства щодо С., але вони вирішили проігнорувати ці обставини (пункт 59 рішення).

Такий підхід також фактично виключив будь-яку подальшу можливість для заявника домогтися визнання свого батьківства, незважаючи на встановлений біологічний факт, що він є батьком дитини. По-перше, він не міг ініціювати адміністративне провадження щодо врегулювання сімейного статусу дитини, оскільки запис про батьківство щодо С. був зроблений в актовому записі. По-друге, його звернення до органу опіки та піклування з проханням подати позов про встановлення батьківства також не дало жодних результатів (пункт 59 рішення).

Що стосується другої групи проваджень, Суд зазначив, що у справі заявника його можливості щодо встановлення зв'язку зі своєю дитиною були обмежені статтею 43 старого Закону про сім'ю. Хоча це положення було здатне захистити інтереси передбачуваних батьків, воно не враховувало осіб, які, як у ситуації заявника, були доведені як біологічні батьки дитини, чий батьківський статус не залишився вакантним у реєстрі (див. пункти 16 і 20 цього рішення). Лише якщо орган опіки та піклування визнавав, що з'ясування сімейного статусу відповідає найкращим інтересам дитини, призначався опікун *ad litem*, який відкривав провадження від імені дитини (пункт 60 рішення).

Суд зазначив, що, незважаючи на попередній висновок про те, що з'ясування батьківства дитини було в інтересах С. (див. пункти 9–14 рішення), національні органи влади здійснили нову оцінку цього питання (див. пункти 25–28 рішення). Національні органи не можна критикувати за розгляд питання про те, чи можуть інтереси дитини переважати над інтересами заявника до вжиття будь-яких заходів, оскільки це провадження було чітко спрямоване на забезпечення балансу між інтересами дитини та інтересами біологічного батька. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що нова оцінка найкращих інтересів дитини дала той самий результат, що й попередня: національні органи влади дійшли висновку, що

невизначеність і суперечлива інформація про її походження негативно вплинули на психіку та емоційний розвиток С., що зумовило необхідність з'ясування її сімейного статусу (пункт 61 рішення).

І все ж, Суд із занепокоєнням відзначив, що національним органам влади знадобилося 3 роки для того, щоб заново вирішити питання про найкращі інтереси дитини, призначити та доручити опікуна *ad litem* розпочати провадження у справі про скасування батьківства Сс. Н. та встановлення батьківства заявника (пункт 62 рішення).

Суд звернув увагу на те, що опікун *ad litem* повинен був подати позов про оскарження батьківства Сс. Н., але не зробив цього, нехтуючи вказівками органу опіки та піклування. Через це упущення його позов про реєстрацію батьківства заявника був приречений на невдачу і дійсно був відхилений на тій підставі, що запис про батьківство щодо дитини було вчинено в реєстрі актів цивільного стану (пункт 63 рішення).

У зв'язку з цим Суд зазначив, що суди повторювали у своїх рішеннях, що сам факт юридичного визнання іншим чоловіком, Сс. Н., свого батьківства, незважаючи на фактичні обставини такого визнання, був достатнім для відмови у задоволенні вимоги про визнання біологічного батьківства заявника. Суди не взяли до уваги той факт, що батьківство заявника стосовно С. було визначено остаточним судовим рішенням і не повинно було ставитися під сумнів (пункт 64 рішення).

Суд також зазначив, що подальша спроба виправити бездіяльність опікуна виявилася марною, оскільки через встановлений законом строк для оскарження батьківства стверджуваного батька новий позов опікуна про оскарження батьківства Сс. Н., поданий від імені С., не розглядався через вплив відповідного строку.

У зв'язку з цим Суд підкреслив, що відповідальність держави за Конвенцією може наставати за дії всіх її органів, агентів та службовців. Це міркування стосується і опікуна *ad litem*, призначеного для представництва інтересів С., який повинен був використати всі правові засоби, необхідні для врегулювання її сімейного статусу. Не зробивши цього вчасно, тобто до спливу відповідного строку, він фактично позбавив заявника можливості встановити правові відносини зі своєю дитиною (пункт 67 рішення).

Підсумовуючи, Суд визнав, що національне законодавство містить певні гарантії, які дозволяють врахувати всі інтереси перед прийняттям будь-якого рішення про порушення провадження, яке може вплинути на сімейний статус дитини. Однак, за конкретних обставин цієї справи, їхньому практичному застосуванню щодо заявника було приділено мало уваги, і не схоже, що розгляд його справи органами влади забезпечив належне врахування його прав та інтересів. Суд також із занепокоєнням відзначив кількість повторних

розглядів, які скасовували попередні висновки, рішення, які були явно несумісні з фактичними обставинами конкретної справи, і, нарешті, поведінку опікуна *ad litem*. Відповідно, затягування провадження неминуче зменшувало і, зрештою, звело нанівець будь-яку перспективу його успішного завершення (пункти 68–69 рішення).

Розглянувши, яким чином усі ці елементи, у сукупності вплинули на ситуацію заявника, Суд дійшов висновку, що, навіть з урахуванням свободи розсуду, залишеної Державі, вона не змогла забезпечити заявнику повагу до його сімейного життя, на яку він мав право за Конвенцією (див, *mutatis mutandis*, *Róžański v. Poland*, № 55339/00, § 79, 18 травня 2006 року).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалено Палатою 7 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Заявник у цій справі – Олександр Володимирович Молдован, громадянин України, який народився в 1993 році, в селі Чорнівка Чернівецької області (Україна).

Заявник був народжений поза шлюбом, а особа, яку він вважав своїм батьком, померла у 2012 році.

З метою отримання спадщини померлого (пана Ч.) заявник звернувся до суду із позовом до законних спадкоємців пана Ч. – його матері та рідної сестри про визнання батьківства та внесення відповідних змін до актового запису про народження. В обґрунтування своїх вимог заявник, зокрема зазначив, що батьківство може бути підтверджено на підставі тесту ДНК. Також заявник просив суд викликати та заслухати у судовому засіданні чотирьох свідків, серед яких була мати заявника.

На виконання ухвали суду Чернівецьким бюро судово-медичної експертизи (далі – Чернівецьке бюро) у заявника та його матері були відібрані зразки рідкої крові, запаковані у пробірки. Крім того, експертна установа надала запечатаний пакет, що містив зразок засохлої крові пана Ч., яка за її твердженнями була надана заявнику з метою доставки до Одеського бюро судово-медичної експертизи (далі – Одеське бюро), оскільки це не могло бути зроблено безпосередньо Чернівецьким бюро. Вказані зразки були доставлені приватною транспортною компанією, були належним чином запакованими та неушкодженими.

Результати ДНК-експертизи, проведеної Одеським бюро, показали, що ймовірність того, що Ч. був батьком заявника, становила 99,9999%.

З ухвали суду першої інстанції від 16 грудня 2013 року вбачалося, що у березні 2013 року сестра Ч. зверталася з клопотанням про призначення нової експертизи, стверджуючи, що Одеське бюро не дотрималося належних процедур. Однак згодом таке клопотання було відкликано.

Рішенням Хотинського районного суду Чернівецької області від 16 грудня 2013 року було відмовлено у задоволенні позову заявника про визнання батьківства. У своєму рішенні суд першої інстанції послався на Постанову Пленуму Верховного суду України № 3 від 15 травня 2006 року, відповідно до якої при розгляді справ про встановлення батьківства щодо дитини, яка народилася до 1 січня 2004 року, необхідно застосувати відповідні норми Сімейного кодексу 1969 року. Положення частини 3 статті 53 зазначеного Сімейного кодексу передбачали, що у разі відсутності спільної заяви батька і матері дитини, суд повинен брати до уваги «спільне проживання та ведення спільного господарства

матір'ю дитини і відповідачем до народження дитини, або спільне виховання чи утримання ними дитини, або докази, що з достовірністю підтверджують визнання відповідачем батьківства».

З огляду на це, суд першої інстанції, зокрема, виснував, що сам по собі факт біологічного походження дитини, яка народилася до 1 січня 2004 року, при недоведеності спільного проживання та ведення спільного господарства матір'ю дитини і відповідачем до народження дитини, або спільного виховання чи утримання ними дитини, або визнання відповідачем батьківства згідно із статтею 53 Сімейного кодексу не є підставою для встановлення батьківства.

Оскаржуючи рішення суду першої інстанції, заявник зазначив, що взяті до уваги судом докази підтверджували відсутність спільного проживання пана Ч. із матір'ю заявника після його народження, в той час як Кодекс 1969 року також згадував спільне проживання до народження дитини як умову для судового визнання батьківства. Нарешті заявник стверджував, що якби суд належним чином дослідив усі докази у справі, результат тесту ДНК був би «остаточним і неспростовним» доказом батьківства.

Ухвалою Апеляційного суду Чернівецької області від 5 лютого 2014 року рішення Хотинського районного суду Чернівецької області від 16 грудня 2013 року було залишено без змін.

Апеляційний суд погодився з оцінкою суду першої інстанції про те, що у справі заявника були відсутні достатні докази обставин, передбачених статтею 53 Сімейного кодексу, які б достовірно підтверджували визнання батьківства. Окрім цього, апеляційний суд піддав сумніву висновок ДНК-експертизи, оскільки, в порушення встановленого порядку, зразок крові з тіла пана Ч. був переданий в експертну установу родиною заявника, що не виключало заміну зразка крові померлого на кров матері.

В подальшому заявник оскаржив рішення судів попередніх інстанцій до Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. У своїй касаційній скарзі заявник, окрім попередніх доводів, вказав, що зразки, надані для експертизи, прибули до Одеського бюро неушкодженими та належним чином упакованими, і висновок суду апеляційної інстанції в цій частині ґрунтувався на припущеннях, а не на відповідних доказах.

27 лютого 2014 року ВССУ відмовив у відкритті касаційного провадження, зазначивши у своїй ухвалі, що в рішеннях судів нижчих інстанцій немає жодних ознак незаконності.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції, заявник скаржився на те, що суди відмовилися брати до уваги докази ДНК, наполягаючи на необхідності застосування застарілого законодавства, яке вимагало доказів спільного проживання та інших «соціальних» обставин.

Оцінка Суду

Першочергово ЄСПЛ зазначив, що Сімейний кодекс 1969 року був прийнятий у той час, коли ДНК-тестування ще не набуло поширення. Таким чином, положення статті 53 Кодексу надавали можливість встановлювати батьківство на «соціальних» підставах (порівняйте зі справою *Mikulić v. Croatia*, № 53176/99, § 64, ECHR 2002-I, in fine) і вони залишалися незмінними протягом десятиліть, навіть коли надійне ДНК-тестування вже широко використовувалося (пункт 46 рішення).

Суд нагадав свою попередню практику, у якій він визнав, що ДНК-тестування для встановлення батьківства зараз є простим і дуже надійним методом і «його доказова цінність значно переважає будь-які інші докази, надані сторонами для доведення або спростування факту близьких стосунків» (див., наприклад, рішення у справах *Kalacheva v. Russia*, № 3451/05, § 34, від 7 травня 2009; *Brauer v. Germany*, № 3545/04, § 43, від 28 травня 2009 року; та *Tsvetelin Petkov v. Bulgaria*, № 2641/06, § 55, від 15 липня 2014 року) (пункт 47 рішення).

Оцінюючи висновки суду апеляційної інстанції, підтримані судом касаційної інстанції, про застосовність Кодексу 1969 року та те, що для дитини, народженої до 1 січня 2004 року, докази ДНК самі по собі не можуть бути підставою для судового визнання батьківства, ЄСПЛ також звернув увагу на побіжність висновку національних судів про можливу недостовірність доказів ДНК, поданих заявником.

Так, ЄСПЛ зазначив, що такі висновки не ґрунтуються на ретельному аналізі обставин справи. Зокрема, згадка про «порушення встановленого порядку» при обробці зразків крові не була підкріплена жодним посиланням на національне законодавство; більше того, твердження про те, що зразки могли бути підмінені, зазвичай вимагало б збору доказів або, принаймні, ретельного обговорення конкретних підстав для такого припущення, чого не було зроблено під час розгляду справи заявника на національному рівні. Крім того, ЄСПЛ звернув увагу, що залучені експерти не викликалися у судові засідання та не надавали пояснень по суті експертизи, й не ухвалювалося рішення про проведення нової експертизи.

Суд підкреслив, що за відсутності копій відповідних клопотань відповідачів (про призначення нової експертизи і відкликання такого клопотання) та протоколів судових засідань неможливо встановити, коли і як виникли сумніви щодо достовірності зразків, наданих для проведення ДНК-експертизи. Водночас, суд першої інстанції у своєму рішенні не зробив жодних згадок про достовірність доказів ДНК. За цих обставин сумнівно, що це відповідало процесуальним нормам, що регулюють допуск нових доказів в апеляційному провадженні, для того, аби достовірність доказів ДНК була вперше розглянута в апеляційному суді, і, якщо це було так, то поставало питання, чи був заявник достатньо обізнаний про

цей аргумент та міг ефективно оскаржити його в апеляційному провадженні. ЄСПЛ вказав, що незважаючи на те, що апеляційний суд порушив питання достовірності результатів ДНК-експертизи, він не розглянув його з достатньою ретельністю (пункти 49–50 рішення).

При цьому, ЄСПЛ вказав, що питання, яке стоїть перед Судом, полягає не в тому, чи були достовірними докази ДНК або чи був пан Ч. батьком заявника, а виключно в тому, чи свідчать застосований національними судами підхід і результат провадження про порушення позитивних зобов'язань держави за статтею 8 Конвенції (пункт 51 рішення).

Так, Суд звернув увагу, що Постанова Пленуму Верховного Суду України 2006 року, якою керувалися національні суди, вимагала застосування Сімейного кодексу 1969 року до обставин справи заявника, що робило доказ спільного проживання необхідним для визнання батьківства. Однак, на думку ЄСПЛ, наслідки такого підходу можна порівняти з наслідками негнучких строків або інших процесуальних обмежень, які унеможливають встановлення або оспорювання батьківства, зокрема з використанням нових методів тестування. Так, Суд неодноразово встановлював, що такі обмеження суперечать важливості інтересу приватного життя, про який йдеться (див. рішення у справі *A.L. v. Poland*, № 28609/08, § 71, від 18 лютого 2014 року; *Tavli v. Turkey*, № 11449/02, § 34, від 9 листопада 2006 року; та як більш новий приклад, *Voljević v. Serbia*, № 47443/14, § 55, від 16 червня 2020 року) (пункт 52 рішення).

Хоча до функцій Суду не входить тлумачення національного законодавства або висловлення думки щодо доцільності правового регулювання, обраного законодавчим органом Держави-відповідача в тій чи іншій сфері, за даних обставин Суд дійшов висновку, що вищезазначений підхід національних судів у поєднанні з тим, що вони не розглянули надані їм докази ДНК з достатньою ретельністю, становив порушення їхніх позитивних зобов'язань за статтею 8 щодо забезпечення права заявника на повагу до його приватного життя (пункт 53 рішення).

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася рішення французьких судів про повернення сина заявниці до місця постійного проживання у Японію на підставі Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (Гаазька конвенція).

Заявниця, Marine Verhoeven, яка є громадянкою Франції, у 2007 році уклала шлюб з громадянином Японії К. і переїхала з ним до Японії.

У 2015 році у подружжя народилася дитина Л. Однак, у липні 2017 року заявниця разом з дитиною повернулася до Франції, заявила про свій намір залишитися в країні і подала заяву про розірвання шлюбу.

2 жовтня 2017 року К. подав заяву на ім'я Міністра закордонних справ Японії про допомогу у забезпеченні повернення дитини.

20 листопада 2017 року Центральний орган Японії звернувся до Міністерства юстиції Франції, як до Центрального органу із застосування Гаазької конвенції, з проханням видати наказ про повернення дитини. З цією метою 8 січня 2018 року заявницю було викликано до суду.

У рішенні від 8 лютого 2018 року суд першої інстанції встановив, що вивезення дитини з Японії було незаконним у розумінні статті 3 Гаазької конвенції, оскільки батьки спільно здійснювали батьківські повноваження до моменту виїзду до Франції.

Заявниця оскаржила це рішення, однак Апеляційний суд рішенням від 12 липня 2018 року залишив його без змін.

Заявниця подала касаційну скаргу, і 22 листопада 2018 року Касаційний суд скасував рішення і направив справу до Апеляційного суду.

Рішенням від 4 липня 2019 року Апеляційний суд залишив у силі рішення від 8 лютого 2018 року і наказав повернути дитину назад до Японії. Як і суд першої інстанції, він не знайшов чітких доказів однозначної згоди батька на те, щоб заявниця залишилася у Франції з дитиною. Твердження про те, що батько становив небезпеку для дитини, Апеляційний суд визнав необґрунтованими та вважав, що передбачуваний ризик того, що зв'язки між заявницею і дитиною будуть розірвані через японське законодавство про батьківські права та інше законодавство, не було доведено.

Заявниця оскаржила рішення в касаційному порядку, однак 21 листопада 2019 року Касаційний суд відхилив скаргу.

26 грудня 2019 року прокурор повідомив заявницю про постанову про повернення дитини батькові. Постанова була виконана того ж дня у присутності поліції та адвоката К.

Заявниця стверджувала, що рішення французьких судів про повернення її сина до Японії порушило її права, гарантовані статтею 8 Конвенції.

Оцінка Суду

Суд зазначив, що рішення про повернення, ухвалені французькими органами влади, ґрунтувалися на положеннях Гаазької конвенції – договорі, інкорпорованому у французьке законодавство, – і були спрямовані на захист прав і свобод як К., батька дитини, так і самої дитини. Втручання, про яке йшла мова, відповідало закону і переслідувало законну мету.

Суд послідовно проаналізував рішення національних судів на предмет того, чи давав батько згоду на утримання дитини у Франції, чи були дотримані найкращі інтереси дитини і, зокрема, чи були виключені всі «серйозні ризики», пов'язані зі стверджуваним насильством з боку батька, малолітнім віком дитини та можливим позбавленням її зв'язків із матір'ю.

По-перше, Суд розглянув твердження заявниці про те, що К. згодом погодився на утримання дитини у Франції, і що Гаазька конвенція, таким чином, не застосовується. Суд зазначив, що національні суди ефективно розглянули це питання і надали вичерпну аргументацію у своїх рішеннях. Більше того, заявниця перестала посилаючись на цей аргумент, стверджуючи про те, що французька влада повинна була відмовити у поверненні дитини до Японії.

По-друге, Суд звернув увагу на твердження заявниці про те, що дитина перебуває в небезпеці разом з батьком через стверджуване насильство батька по відношенню до заявниці в Японії, з ризиком того, що дитина може стати непрямою жертвою такого поведіння. Він зазначив, що всі національні суди підкреслювали, що заявниця не надала жодних доказів домашнього насильства, окрім одного епізоду, який не міг завдати дитині психологічної шкоди в будь-якій формі.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що національні суди надали достатні підстави для свого рішення про повернення, оцінюючи передбачуваний ризик фізичної шкоди для дитини. Вони також відзначили, що жодних тверджень про насильство або тілесні покарання щодо дитини не було. Таким чином, Суд дійшов висновку, що національні суди розглянули скаргу заявниці ефективно, враховуючи при цьому найкращі інтереси дитини.

По-третє, Суд розглянув аргумент про те, що розлучення дитини із заявницею може завдати їй психологічної шкоди. Він зазначив, що національні суди ефективно дослідили ризик травмування дитини у разі її повернення до Японії. Вони встановили, що інтеграція L. у Франції не була перешкодою для його повернення, і що сама мета повернення полягала у відновленні мирного існування дитини з батьком і сім'єю батька, з якими він був раптово розлучений.

Крім того, національні суди прямо відмовили у проведенні експертизи з цього питання, постановивши, що нічого в матеріалах справи не вказувало на те, що така експертиза була б корисною або необхідною, оскільки L. не наражався на жодну конкретну небезпеку, повертаючись до другого з батьків у Японію.

Зрештою, Суд розглянув процес прийняття рішення в частині аргументу заявниці про те, що існував ризик розриву всіх зв'язків між L. та нею, оскільки, згідно з японським законодавством вона була б позбавлена батьківських прав і можливості проживати в країні, зокрема після розлучення.

Суд звернув увагу, що Касаційний суд своїм першим рішенням скасував рішення Апеляційного суду на тій підставі, що суд нижчої інстанції не дослідив, чи позбавить застосування японського законодавства заявницю батьківських прав і чи призведе до розриву всіх зв'язків між матір'ю та дитиною. Апеляційний суд, до якого було передано справу, згодом вказав, що Японія ратифікувала Гаазьку конвенцію, що японське законодавство, таким чином, передбачає процедуру медіації і що неможливо передбачити правове положення, яке може виникнути в результаті процедури розірвання шлюбу в Японії. Суд також зазначив, що заявниця не довела, що вона не могла проживати в Японії в той час, як батько робив «різні дружні пропозиції, які [дозволили] б їй проживати там з дитиною».

Після повторного перегляду Касаційний суд ухвалив друге рішення, в якому встановив, що суд нижчої інстанції, до якого було передано справу, провів належну експертизу, незважаючи на твердження про протилежне. Касаційний суд також конкретно вказав, що Франція ратифікувала Гаазьку конвенцію без застережень і що для оцінки наявності серйозного ризику заподіяння шкоди її органи влади можуть покладатися на інформацію, отриману від Центрального органу Японії або будь-якого іншого компетентного органу держави звичайного місця проживання дитини.

Суд зауважив наявність міжнародної уваги до прав доступу в Японії, коли один з батьків не є громадянином Японії. Потім він встановив, що французькі суди надали достатні підстави для свого рішення про повернення, оцінюючи «серйозний ризик» того, що всі зв'язки між заявницею і дитиною можуть бути розірвані. Таким чином, Суд встановив, що національні суди не винесли рішення про повернення дитини автоматично або механічно, а належним чином врахували вимоги заявниці в рамках справедливого та змагального провадження, ухваливши обґрунтовані рішення, які були спрямовані на забезпечення найкращих інтересів дитини.

Таким чином, у цій справі не було порушення статті 8 Конвенції.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 28 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

KANATLI v. Türkiye (№ 18382/15)

Обставини справи

Справа стосувалася скарги заявника (пана Murat Kanatlı) на те, що його було засуджено за відмову з релігійних міркувань виконувати свій одноденний військовий обов'язок резервіста, на службу яким він був призваний у 2009 році відповідно до Закону про військову службу.

Заявник, Murat Kanatlı, народився в 1973 році і проживав у «Турецькій Республіці Північного Кіпру» («the TRNC»; далі – «ТРПК»).

У ТРПК Закон про військову службу (Закон № 59/2000) передбачав, що військова служба, призовний вік для якої встановлено у 19 років, складається з трьох етапів (етап набору, етап дійсної військової служби та етап резерву) і триває максимум 30 років. Закон також передбачав, що період від завершення етапу дійсної служби до завершення періоду військової служби в цілому є «етапом резерву», під час якого, за необхідності, потрібно було пройти військову службу до 30 днів на рік. Крім того, Закон про мобілізацію (Закон № 17/1980) передбачав, що кожен, хто не з'явився на військову службу за викликом як резервіст у мирний час, має сплатити штраф в розмірі ¼ мінімального розміру заробітної плати.

У 2005 році пан Kanatlı проходив 1 рік дійсної військової служби під командуванням турецько-кіпрських сил безпеки. Впродовж наступних років його призивали на 1 день служби у військових казармах в якості резервіста; він виконував цей обов'язок у 2006, 2007 і 2008 роках.

У 2008 році пан Kanatlı став кіпрським представником Європейського бюро з відмов від військової служби з релігійних або інших переконань («EBCO»), федерації національних асоціацій осіб, які відмовляються від несення військової служби з релігійних або інших міркувань, заснованої в 1979 році.

У 2009 році заявника було обрано до правління EBCO, і того ж року він відмовився проходити військову службу в якості резервіста, пояснивши це тим, що з 15 травня 2008 року він є особою, яка відмовляється від несення військової служби з релігійних або інших міркувань.

У 2011 році військова прокуратура порушила проти нього кримінальне провадження в Суді сил безпеки (Security Forces Court). В межах судового розгляду пан Kanatlı заявив, що він свідомо відмовився проходити військову службу в якості резервіста через свої пацифістські та антимілітаристські переконання. Він висловив незгоду з обов'язковим характером військової служби і стверджував, що відсутність альтернативної цивільної служби суперечить Конвенції. Він також звернувся з проханням про перегляд конституційності

відповідних статей Закону про мобілізацію. Суд відклав розгляд справи і звернувся до Високого суду.

У 2013 році Вищий військовий адміністративний суд (Supreme Military Administrative Court) постановив, що відповідні положення є конституційними, і роз'яснив, що Закон про військову службу не передбачає можливості для потенційних осіб, які відмовляються від несення військової служби з релігійних або інших міркувань, проходити альтернативну форму служби. Кримінальне провадження в Суді сил безпеки було відновлено.

У 2014 році Суд сил безпеки засудив пана Kanatlı до сплати штрафу (приблизно 167 євро), який у разі несплати міг бути конвертований у 10 днів позбавлення волі, й вказав, що закон не передбачає проходження цивільної служби особами, які відмовляються від несення військової служби з релігійних або інших міркувань, і визнав, що заявник не може бути охарактеризований як особа, яка відмовляється від несення військової служби з релігійних або інших міркувань.

Того ж року апеляційний суд залишив у силі засудження пана Kanatlı, однак, встановив, що суд нижчої інстанції помилився з вирішенням питання про те, чи був заявник особою, яка відмовляється від несення військової служби з релігійних або інших міркувань попри те, що не було ніякого законодавства з цього приводу.

Відмовившись сплатити штраф, пан Kanatlı, в подальшому, відбув покарання у вигляді 10 днів позбавлення волі.

У 2010 і 2011 роках пан Kanatlı знову відмовився проходити військову службу, на яку його призвали в якості резервіста. Через це проти нього було порушено ще два провадження в Суді сил безпеки, в ході яких, однак, Генеральний прокурор «ТРПК» вирішив відмовитися від обвинувачення і звернувся з проханням про припинення провадження. ЄСПЛ не був поінформований про результати цих справ.

Посилаючись, зокрема, на статтю 9 Конвенції (свобода думки, совісті та релігії) пан Kanatlı скаржився на своє засудження за відмову від проходження військової служби, на яку він був призваний в якості резервіста, з релігійних або інших міркувань.

Оцінка Суду

ЄСПЛ зазначив, що відповідно до застосовного законодавства заявник не міг подати, не кажучи вже про обґрунтування, заяву (прохання) про звільнення від проходження військової служби, і підлягав кримінальному переслідуванню у разі відмови.

З огляду на твердження заявника в національних судах та ЄСПЛ, його діяльність як активіста та наполегливу відмову служити в армії, незважаючи на вжиті проти нього заходи, ЄСПЛ був готовий вважати, що відмова заявника від проходження військової служби в якості резервіста, незалежно від характеру цієї служби, мотивувалася переконаннями або віруваннями достатньої переконливості, серйозності, пов'язаності та важливості для того, аби на нього поширювалися гарантії статті 9 Конвенції.

Крім того, ЄСПЛ зазначив, що відповідно до Закону про військову службу «етап резерву» є невід'ємною частиною військової служби. У своєму рішенні Вищий військовий адміністративний суд висловив думку, що така мобілізація є продовженням первинного військового обов'язку. Більше того, у кількох рішеннях, ухвалених у справі заявника, національні суди не надали жодного значення специфічним особливостям проходження військової служби в якості резервіста. Тому ЄСПЛ визнав заяву прийнятною.

ЄСПЛ зазначив, що свобода совісті, так само як і свобода мати або приймати релігію або переконання на свій вибір, захищається беззастережно і є одним з основних прав, гарантованих статтею 9 Конвенції.

У цій справі заявник скаржився не лише на конкретні дії з боку держави, але й, перш за все, на її нездатність забезпечити право на відмову від проходження військової служби з релігійних або інших міркувань.

Відповідне національне законодавство, яке передбачало обов'язкову військову службу в збройних силах, у тому числі в якості резервіста, не передбачало можливості для потенційних осіб, які відмовляються від проходження військової служби з релігійних або інших міркувань, проходити альтернативну форму служби.

Таким чином, за відсутності положення про альтернативну службу заявник зіткнувся з кримінальним провадженням, яке призвело до його засудження та позбавлення волі.

Варто визнати, що ця справа стосувалася не обов'язкової військової служби, а служби в якості резервіста, яка тривала лише 1 день, хоча могла досягати 30 днів на рік.

Як зазначили національні суди, служба в якості резервіста була продовженням військової служби, яка проходила у військових казармах під керівництвом і наглядом армійських офіцерів. Крім того, Уряд не довів, що така служба ієрархічно та інституційно відрізняється від армії.

ЄСПЛ раніше встановив, що система, яка не передбачає альтернативної служби або будь-якої ефективної та доступної процедури розгляду заяви про відмову від проходження військової служби з релігійних або інших міркувань, не може розглядатися як така, що досягла справедливого балансу між загальними інтересами суспільства та інтересами осіб, які відмовляються від

військової служби з релігійних або інших міркувань. Оскільки Уряд не навів переконливих аргументів, ЄСПЛ не вбачив підстав відступати від своєї прецедентної практики у цій справі.

Висновок

Порушення статті 9 Конвенції (свобода думки, совісті та релігії)

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 12 березня 2024 року і набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

ALMEIDA ARROJA v. Portugal (№ 47238/19)

Обставини справи

Заявник, José Pedro Almeida Arroja – громадянин Португалії, який народився в 1954 році і на час розгляду справи проживав у місті Порту. Економіст та професор університету, він також був щотижневим політичним коментатором у щоденній програмі новин на приватному телевізійному каналі Porto Canal.

Увечері 25 травня 2015 року заявник взяв участь в обговоренні питання на каналі Porto щодо зупинки будівництва педіатричного відділення лікарні São João (Святого Івана Хрестителя) в місті Порту (пан José Pedro Almeida Arroja на той час очолював асоціацію, яка збирала кошти на будівництво відділення). Він, серед іншого, заявив наступне:

«На заводі стала політика... Через юридичну фірму [«С.»] під керівництвом [P. R.] ... [був підготовлений] документ ... який змусив лікарню зупинити виконання будівельних робіт ... коли громадянське суспільство починає робити такі будівельні проекти, як цей ... (будівельні роботи, які мала б робити держава, а отже, політики), вони відчувають, що це виставляє їх у поганому світлі ... і тому [P. R.] і його юридична фірма підготували документ, який зупинив будівельні роботи ... діти там туляться в халупі, і P. R. хоче сприяти тому, щоб вони залишалися в халупі, замість того, щоб мати належне п'ятиповерхове приміщення, яке ми – португальська громада – зібралися запропонувати лікарні.

«[P. R.] є ідеальним прикладом [тісного зв'язку між політикою, бізнесом і професіоналами] – адже він є політиком і водночас очолює велику юридичну фірму. Це дуже багато! Більше того, він політик, член Європарламенту, він проводить багато часу за кордоном, що це означає? Як політик, він, безумовно, шукає клієнтів для своєї юридичної фірми, клієнтів переважно з державного сектору: лікарня São João, мерія, міністерства того і того ... це політичний документ, щоб винагородити руку, яка їх годує».

Мова йшла про Меморандум про взаєморозуміння, розроблений юридичною фірмою С. для лікарні, та який був відхилений асоціацією, яку очолював заявник. P. R., який був адвокатом і відомим членом Європейського парламенту, та юридична фірма, директором якої він був, подали кримінальні скарги щодо заявника, звинувачуючи його в наклепі за обтяжуючих обставин і заподіянні шкоди юридичній особі.

У червні 2018 року Кримінальний суд міста Matosinhos визнав заявника винним у заподіянні шкоди юридичній особі (юридичній фірмі «С.»), встановивши, що заяви відносно Меморандуму про взаєморозуміння та його політичного характеру були фактичними твердженнями, які не відповідали дійсності і вплинули на престиж фірми. Суд оштрафував заявника та зобов'язав виплатити

компенсацію за моральну шкоду. Однак він виправдав заявника у наклепі на публічну діяльність Р. Р. за обтяжуючих обставин, вважаючи, що оскаржувані висловлювання були поєднанням фактів і оціночних суджень, але переважно думок, які не можуть бути правдивими чи неправдивими, стосовно питання, що становить суспільний інтерес. Крім того, суд зазначив про більш широкі межі свободи вираження поглядів стосовно критики політиків.

Як Р. Р., так і заявник оскаржили рішення суду першої інстанції та подали відповідні апеляційні скарги. У березні 2019 року Апеляційний суд міста Порту залишив у силі засудження за заподіяння шкоди юридичній особі, але додатково визнав заявника винним у наклепі на Р. Р. за обтяжуючих обставин. Суд апеляційної інстанції вважав, що висловлювання, які характеризували розробку юридичного документа, що перешкоджав будівництву педіатричного відділення для державної лікарні, коли хворі діти розміщувалися в халупах, як свідомий політичний акт з боку Р. Р., що призвів до засудження за наклеп на юридичну фірму, мали також призвести до засудження за наклеп на Р. Р. Суд оштрафував заявника та зобов'язав відшкодувати завдану шкоду як Р. Р., так і юридичній фірмі «С.».

В подальшому заявник подав заяву про скасування рішення. Він також звернувся за дозволом на касаційне оскарження до Верховного Суду. Обидві заяви були відхилені 9 та 16 жовтня 2019 року Апеляційним судом міста Порту та Верховним Судом відповідно.

Педіатричне відділення лікарні було остаточно відкрито у 2021 році.

Посилаючись на статтю 10 Конвенції заявник скаржився на те, що його засудження було порушенням його права на свободу вираження поглядів.

Оцінка Суду

У цій справі сторони не заперечували, що рішення апеляційного суду, яким заявника було визнано винним у заподіянні шкоди юридичній особі, а саме юридичній фірмі «С.», та наклепі на Р. Р. за обтяжуючих обставин, а також було зобов'язано сплатити сукупний штраф у розмірі 7 000 євро та 15 000 євро моральної шкоди за порушення права на захист репутації, становило «втручання» у реалізацію заявником свободи вираження поглядів. Суд не вбачив підстав вважати інакше. З огляду на це ЄСПЛ мав з'ясувати, чи було втручання передбачене законом, чи переслідувало одну або декілька законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 10 Конвенції, і чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві» (пункти 46–47 рішення).

На переконання Суду, обмеження свободи вираження поглядів заявника мало законну мету захисту «репутації або прав інших осіб» (юридичної фірми «С.» та Р. Р.) у розумінні пункту 2 статті 10 Конвенції. При цьому ЄСПЛ підкреслив, що

право на репутацію юридичної особи є дискусійним, але, тим не менш, він був готовий визнати, що захист такої репутації був законною метою влади у цій справі (пункти 59–60 рішення).

ЄСПЛ нагадав, що відповідно до статті 10 Конвенції Договірні Держави користуються певною свободою розсуду при оцінці того, чи є необхідним втручання у свободу вираження поглядів, гарантовану цим положенням, і в якій мірі (див., наприклад, рішення у справі *Axel Springer AG v. Germany* [GC], № 39954/08, § 85, від 7 лютого 2012 року) (пункт 64 рішення).

Однак, згідно з пунктом 2 статті 10 Конвенції, існує мало можливостей для обмежень політичних висловлювань або дискусій з питань, що становлять суспільний інтерес. Відповідно, високий рівень захисту свободи вираження поглядів, коли органи влади мають вузьку свободу розсуду, зазвичай надається, коли твердження стосуються питань, що становлять суспільний інтерес (див. рішення у справі *Freitas Rangel v. Portugal*, № 78873/13, § 50, від 11 січня 2022 року, та зазначене у ньому рішення). При цьому коли Суд покликаний вирішувати конфлікт між двома правами, які користуються рівним захистом відповідно до Конвенції, він повинен зважити на конкуруючі інтереси.

Результат розгляду заяви, в принципі, не повинен відрізнятися залежно від того, чи була вона подана до Суду за статтею 8 Конвенції особою, яка стала об'єктом образливого висловлювання, чи за статтею 10 Конвенції особою, яка зробила це висловлювання, оскільки ці два права заслуговують на однакову повагу. Відповідно, межа розсуду теоретично має бути однаковою в обох випадках (див., серед багатьох інших рішень, *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], № 40454/07, § 91, ECHR 2015; *Axel Springer AG*, зазначене вище, § 87; та *Von Hannover v. Germany* № 2) [GC], № 40660/08 та № 60641/08, § 106, ECHR 2012, та наведені в них справи) (пункт 66 рішення).

ЄСПЛ вказав, що у разі встановлення національними органами влади балансу на підставі критеріїв, викладених у практиці Суду, останньому потрібні вагомі підстави для того, щоб замінити свою думку на думку національних судів (пункт 67 рішення).

У цьому контексті ЄСПЛ вказав на відповідні критерії, які застосовує у своїй практиці при розгляді питання балансування конкуруючих прав, а саме: внесок у дискусію, що становить суспільний інтерес; наскільки добре відома особа, про яку йдеться; тема публікації; попередня поведінка відповідної особи; зміст і спосіб отримання інформації та її достовірність; форма і наслідки публікації. При розгляді заяви, поданої за статтею 10, Суд також розглядає суворість застосованої санкції (див. рішення у справі *Couderc and Hachette Filipacchi Associés v. France* [GC], № 40454/07, § 93, ECHR 2015; *Axel Springer AG*, §§ 89–95, зазначене вище, і рішення у справі *Satamedia Oy v. Finland* [GC], № 931/13, § 165, від 27 червня 2017 року) (пункт 68 рішення).

Суд зазначив, що для розрізнення фактичного твердження і оціночного судження необхідно брати до уваги обставини справи і загальний тон зауважень, оскільки твердження про питання, що становлять суспільний інтерес, є оціночними судженнями, а не констатацією фактів (див. *Freitas Rangel v. Portugal*, § 51, згадане вище та наведені в ньому справи) (пункт 72 рішення).

З огляду на викладене вище ЄСПЛ дослідив застосовність і дотримання таких критеріїв у цій справі:

(а) Внесок у дискусію, що становить суспільний інтерес

Оскільки висловлювання заявника стосувалися проекту будівництва педіатричного відділення лікарні, тобто фактів, що стосувалися державної лікарні і, зокрема, умов, передбачених для хворих дітей, ЄСПЛ дійшов висновку, що таке питання становило суспільний інтерес (пункт 73 рішення).

(б) Наскільки добре відомою була постраждала особа

ЄСПЛ вказав, що це питання першочергово належало до компетенції національних судів, особливо якщо ця особа в основному відома на національному рівні. Суд першої інстанції встановив, що Р. Р. був дуже добре відомий в академічній сфері як професор права, дослідник, публіцист і політик, а юридична фірма «С.» була охарактеризована як дуже відома (пункти 74–75 рішення).

(γ) Предмет коментарів у щоденній програмі новин

ЄСПЛ повторив, що оспорювані висловлювання стосувалися проекту будівництва педіатричного відділення лікарні, думок заявника щодо Меморандуму про взаєморозуміння та політичної умотивованості причин зупинення такого будівництва (пункт 76 рішення).

(δ) Попередня поведінка зацікавленої особи

ЄСПЛ вважав поведінку Р. Р. та очолюваної ним юридичної фірми такою, що є сумісною з їхнім професійним обов'язком зберігати таємницю. Водночас Р. Р. міг розглядатися як публічна особа, яка добровільно піддала себе громадському контролю в силу своєї ролі в суспільстві і, що більш важливо, в політичній сфері, і, отже, зобов'язана проявляти більш високий рівень толерантності, ніж можна було б очікувати від непублічних осіб (див. рішення у справі *Oberschlick v. Austria* (№ 2), № 20834/92, § 29, від 1 липня 1997 року) (пункт 78 рішення).

(ε) Зміст і спосіб отримання інформації та її достовірність

(στ) Форма та наслідки публікації

Дослідивши мотиви та висновки судів першої та апеляційної інстанції, ЄСПЛ постановив, що висловлювання, про які йшла мова, були оціночними судженнями, якщо розглядати їх у загальному контексті широкої критики зв'язку між політикою та державним управлінням, яку висловлював заявник. Зокрема, він повторив, що припущення щодо причин і можливих намірів інших осіб є оціночним судженням, а не констатацією факту, що підлягає доказуванню (див. рішення у справах *Diena and Ozoliņš v. Latvia*, № 16657/03, § 81, від 12 липня 2007 року; *Ungváry and Irodalom Kft v. Hungary*, № 64520/10, § 52, від 3 грудня 2013 року; та *Axel Springer AG v. Germany* (№ 2), № 48311/10, § 63, від 10 липня 2014 року).

Також Суд зазначив, що заяви, про які йдеться, не набули широкого розповсюдження, оскільки вони не були предметом широкого обговорення, а місто Порту є відносно невеликим (пункти 79–85 рішення).

(ζ) Характер і суворість накладених санкцій

ЄСПЛ нагадав свою прецедентну практику, згідно якої факт засудження особи в деяких випадках може бути важливішим за призначене покарання, незалежно від його суворості. Зокрема, факт кримінального покарання сам по собі може мати стримуючий вплив, навіть якщо сума, про яку йдеться, є помірною і особа легко може її сплатити. При цьому присудження відшкодування за наклеп повинно мати розумний зв'язок пропорційності з завданою репутації шкодою (див. рішення у справі *Tavares de Almeida Fernandes and Almeida Fernandes v. Portugal*, № 31566/13, § 77, від 17 січня 2017 року, та наведені у ньому рішення).

У світлі обставин цієї справи Суд визнав, що сам факт засудження заявника був явно непропорційним. Крім того, ЄСПЛ вказав на непропорційність сум морального відшкодування, які національні суди зобов'язали заявника сплатити на користь юридичної фірми «С.» та Р. Р. (5 000 євро та 10 000 євро відповідно), серйозності шкоди, завданої репутації цих двох зацікавлених сторін. На думку Суду, такі значні суми відшкодування не могли бути виправдані також з огляду на відсутність фактів того, що висловлювання заявника вплинули на діяльність юридичної фірми «С.» або на кар'єру Р. Р. як політика чи адвоката. Окремо ЄСПЛ підкреслив, що подібні судові рішення національних судів можуть мати «негативний вплив» на свободу вираження поглядів (пункти 87–90 рішення).

З огляду на викладене вище, Суд дійшов висновку, що у даній справі національні суди не здійснили збалансування конкуруючих прав у відповідності до критеріїв, встановлених у прецедентній практиці ЄСПЛ. Отже, втручання у право заявника на свободу вираження поглядів не було підкріплене відповідними та достатніми підставами. Зокрема, Суд виснував, що національні суди надали непропорційно великої ваги правам на репутацію та честь юридичної фірми «С.» і Р. Р., на відміну від права заявника на свободу вираження поглядів. Таким чином, національні суди перевищили надану їм свободу розсуду щодо

обмеження дискусій, які становлять суспільний інтерес, і в даному випадку не було досягнуто розумного співвідношення пропорційності між, з одного боку, обмеженням права заявника на свободу вираження поглядів і, з іншого боку, переслідуваною законом метою (див., *mutatis mutandis*, *Bozhkov v. Bulgaria*, № 3316/04, § 55, від 19 квітня 2011 року; *Pais Pires de Lima v. Portugal*, № 70465/12, §§ 66–67, від 12 лютого 2019 року; та *SIC – Sociedade Independente de Comunicação v. Portugal*, № 29856/13, § 69, від 27 липня 2021 року; див. також, для порівняння, *Stângu and Scutelnicu v. Romania*, № 53899/00, § 56, від 31 січня 2006 року).

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 19 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Обставини справи

Справа стосувалася скарг заявника – неурядової організації за статтею 10 Конвенції на відмову Конституційного Суду надати доступ до щоденників засідань деяких суддів та до записів щодо осіб, які входили та виходили з будівлі Конституційного Суду протягом певного періоду часу.

Заявник, яким є неурядова організація, що створена у 2003 році з метою посилення прозорості у публічній сфері та підвищення обізнаності про належне врядування та підзвітність влади в Польщі, подавала численні запити на доступ до різних видів інформації, включаючи щоденники засідань державних службовців, таких як міністри уряду та члени канцелярії Прем'єр-міністра.

У 2017 році в національних ЗМІ поширювалася інформація (без точних дат і обставин) про нібито зустрічі Голови Конституційного Суду пані J. Przyłębska та заступника Голови Конституційного Суду пана M. Muszyński з Міністром-координатором спеціальних служб паном M. Kamiński. Під час цих ймовірних зустрічей Конституційний Суд Польщі розглядав заяву Генерального прокурора Польщі про визнання неконституційними окремих частин національного кримінального процесуального законодавства, що стосувалися президентського помилування (справа № К 8/17). Факти, покладені в основу справи № К 8/17, виникли в результаті попередніх дій пана M. Kamiński як державного службовця. Таким чином, рішення у цій справі могло вплинути на статус пана M. Kamiński у кримінальній справі, провадження в якій на той час тривало.

6 липня 2017 року організація-заявник надіслала електронного листа до Конституційного Суду з проханням розкрити інформацію щодо щоденників засідань суддів Конституційного Суду J. Przyłębska та M. Muszyński після 1 січня 2017 року. Організація-заявник також просила надати записи про всіх осіб, які входили та виходили з будівлі Конституційного Суду з 1 січня 2017 року. Запит не містив жодного обґрунтування або посилання на правову підставу в національному законодавстві.

9 серпня 2017 року пресслужба Конституційного Суду повідомила організацію-заявника, що щоденник засідань не є офіційним документом і не становить публічної інформації відповідно до положень Закону «Про доступ до публічної інформації» (ustawa o dostępie do informacji publicznej). Крім того, було повідомлено, що Конституційний Суд не вів обліку осіб, які входили та виходили з будівлі, а тому така інформація не могла бути надана.

7 вересня 2017 року організація-заявник подала скаргу до Окружного адміністративного суду міста Варшави (Wojewódzki Sąd Administracyjny) на бездіяльність Конституційного Суду. Вона також просила адміністративний суд

зобов'язати Голову Конституційного Суду надати запитувану публічну інформацію.

23 січня 2018 року Окружний адміністративний суд міста Варшави відхилив скаргу організації-заявника. Суд постановив, що запитувана інформація не є публічною інформацією.

Організація-заявник подала касаційну скаргу, посилаючись, зокрема, на положення Конституції Польщі, а також на статтю 10 Конвенції. Вона стверджувала, що висновок про те, що запитувана інформація не є «публічною інформацією», ґрунтувався на неправильному тлумаченні цих положень.

18 червня 2019 року Вищий Адміністративний Суд (Naczelny Sąd Administracyjny) відхилив касаційну скаргу, погодившись з висновками Окружного адміністративного суду.

Таким чином, організація-заявник скаржилася на те, що відмова органів влади у доступі до інформації, яку вона запитувала у Конституційного Суду, становила порушення її прав, гарантованих статтею 10 Конвенції.

Оцінка Суду

Щодо щоденників засідань

Суд зазначив, що організація-заявник не потребувала запитуваної інформації для підготовки статті в пресі або для проведення опитування (як це було у справі *Mikiashvili and Others v. Georgia* (ухв.), № 18865/11 і № 51865/11, від 19 січня 2021 року, § 49 та *Magyar Helsinki Bizottság v. Hungary*, № 18030/11, від 8 листопада 2016 року, § 175). Однак діяльність організації-заявника полягала у зборі та поширенні інформації, яка могла бути важливою для громадськості або сприяти суспільним дебатам. Це, зокрема, стосувалось політичного контексту цієї справи, коли виникли сумніви щодо контакту Голови та заступника Голови Конституційного Суду з активним політиком у приміщенні Конституційного Суду, в той час як на розгляді цього суду перебувала справа, результат якої міг мати наслідки для політика (див. пункт 6 цього рішення). Тому Суд зазначив, що запитувана інформація була необхідною для здійснення організацією-заявником свого права на свободу вираження поглядів. Звідси випливає, що в обставинах цієї справи критерій мети запитуваної інформації був дотриманий (пункт 60 рішення).

Що стосується характеру запитуваної інформації, Суд у попередніх справах встановив, що відмова у доступі до інформації становила втручання у право заявників на отримання та поширення інформації у ситуаціях, коли запитувані дані становили «фактичну інформацію про застосування заходів електронного спостереження» (див. рішення у справі *Youth Initiative for Human Rights v. Serbia*, № 48135/06, § 24, 25 червня 2013 року), «інформацію про конституційну скаргу»

та «про питання суспільної важливості» (див. *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, № 37374/05, від 14 квітня 2009 року, §§ 37–38), «оригінальні документальні джерела для законного історичного дослідження» (див. *Kenedi v. Hungary*, № 31475/05, § 43, від 26 травня 2009 року), рішення щодо комісії з операцій з нерухомістю (див. *Österreichische Vereinigung zur Erhaltung, Stärkung und Schaffung v. Austria*, № 39534/07, від 28 листопада 2013 року, § 42) та імена державних захисників і кількість разів їх призначення, в контексті проведення опитування (див. згадане вище *Magyar Helsinki Bizottság*, § 180). Суд вказав, що надає великого значення наявності певних категорій інформації, які вважаються такими, що становлять суспільний інтерес (пункт 61 рішення).

Повертаючись до обставин цієї справи Суд зазначив, що запитувана організацією-заявником інформація стосовно щоденників засідань суддів становила суспільний інтерес, особливо з огляду на політичний контекст справи та публічні дебати щодо неупередженості Конституційного Суду (див. пункти 6 та 42 цього рішення), і дійшов висновку, що неурядова організація, метою якої є поширення інформації, повинна мати право на отримання інформації, яка може бути важливою для громадськості або сприяти публічним дебатам (пункт 62 рішення).

Суд зазначив, що Вищий Адміністративний Суд у своєму рішенні постановив, що згідно з національною усталеною судовою практикою щоденник засідань є внутрішнім документом, який не стосується публічної сфери діяльності Конституційного Суду. На думку Вищого Адміністративного Суду, внесення певної події до щоденника не є доказом фактичних обставин; це не доводить, чи відбулася конкретна подія, зафіксована в ньому, чи ні. Таким чином, щоденник не відноситься до сфери фактів, оскільки не підтверджує інформацію, яку він містить (див. пункт 12 цього рішення). Такий підхід, на думку Суду, не враховує критерії Конвенції щодо того, яку інформацію можна вважати такою, що становить суспільний інтерес. До компетенції Суду не входить висловлюватись загалом щодо того, чи є щоденники засідань публічними або непублічними документами для цілей національного законодавства, і Держави-учасниці користуються широкою свободою розсуду в цьому питанні. Однак за конкретних обставин цієї справи, особливо у світлі її політичного контексту (див. пункт 60 рішення), щоденники засідань слід було б розглядати як такі, що становлять суспільний інтерес. Національне прецедентне право, яке кваліфікувало щоденники засідань як внутрішні, непублічні документи, не передбачало жодної можливості врахувати цей аспект запиту на інформацію (пункт 63 рішення).

Суд звернув увагу на аргумент Вищого Адміністративного Суду про те, що організація-заявник могла б попросити перелік засідань, фактично проведених Головою та заступником Голови Конституційного Суду протягом зазначеного періоду (див. пункт 15 цього рішення). Однак незалежно від того,

чи могла організація-заявник сформулювати свій запит на інформацію в інший спосіб, Суд дійшов думки, що, запитуючи щоденники засідань за певний період, організація-заявник чітко дала зрозуміти, що вона шукала інформацію про засідання, проведені Головою та заступником Голови Конституційного Суду в приміщенні Конституційного Суду. Суд зазначив, що жоден з національних судів не розглядав контекст, в якому організація-заявник запитувала цю інформацію, незважаючи на припущення, які поширювалися в національних ЗМІ на той час (див. пункт 6 цього рішення). Не здійснивши жодної індивідуальної оцінки інтересів, про які йдеться, національні органи влади фактично відмовили організації-заявнику в доступі до інформації, яка, на думку Суду, становила суспільний інтерес, особливо беручи до уваги політичний контекст цієї справи. Таким чином, Суд дійшов думки, що другим критерій – характер запитуваної інформації – також був дотриманий (пункт 64 рішення).

Сторони не заперечували, що організація-заявник є добре відомою громадською організацією, яка займається поширенням інформації з питань, що стосуються прав людини та верховенства права. Так само не заперечувалося існування запитуваного щоденника. Отже, запитувана інформація була «готовою та доступною». Звідси випливає, що всі порогові критерії права на доступ до інформації, що знаходиться у володінні держави, були дотримані у цій справі (пункт 65 рішення).

Таким чином, Суд дійшов висновку, що відмова у доступі до інформації становила втручання у право організації-заявника отримувати та поширювати інформацію (пункт 66 рішення).

Для визнання втручання у право організації-заявника на свободу вираження поглядів виправданим це втручання має бути «передбачене законом», переслідувати одну або декілька законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 10 Конвенції, і бути «необхідним у демократичному суспільстві» (пункт 68 рішення).

Суд зазначив, що положення Конституції та Закону про доступ до публічної інформації дійсно мають загальний характер і, як видається, гарантують широкий доступ до публічної інформації. Вони ґрунтуються на понятті «публічна інформація», яке не визначено в законі. Однак положення Закону про доступ до публічної інформації тлумачаться адміністративними судами, які розробили концепцію внутрішньої та публічної сфер управління. Щоденники засідань державних службовців були класифіковані як внутрішні документи. Продемонстрована Урядом судова практика Вищого Адміністративного Суду з цього питання засвідчила її послідовність та усталений характер (пункт 73 рішення).

Таким чином, відмова у доступі до запитуваної інформації мала підстави, передбачені національним законодавством (пункт 74 рішення).

В контексті визначення того, чи переслідувало оскаржуване втручання одну або декілька законних цілей, зазначених у пункті 2 статті 10 Конвенції, і чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві», Суд зазначив, що національні органи влади не надали жодного аргументу ні в національному провадженні, ні у зауваженнях Уряду, який би свідчив про те, що відмова в наданні інформації, яку запитувала організація-заявник, переслідувала будь-яку законну мету або була «необхідною в демократичному суспільстві». Суд врахував той факт, що доступ до певної інформації може бути обмежений з міркувань безпеки, захисту державної таємниці або приватного життя інших осіб. Однак національні органи влади не послалися на жодну з цих причин, щоб виправдати відмову в доступі до інформації. Вони лише обмежилися твердженням, що запитувана інформація не є «публічною» в розумінні національних положень і тому не підлягає розголошенню (пункт 76 рішення).

З огляду на вищевикладене, Суд далі не став оцінювати законну мету відмови національних органів влади надати організації-заявнику запитувану інформацію та аналізувати, чи було втручання у право організації-заявника пропорційним за обставин цієї справи.

Відповідно, Суд визнав, що в цій частині мало місце порушення статті 10 Конвенції (пункти 77–78 рішення).

Щодо інформації про відвідувачів

Суд зазначив, що згідно з інформацією, яку організація-заявник отримала від Конституційного Суду 9 серпня 2017 року, цей суд не вів обліку осіб, які входили та виходили з будівлі (див. пункт 8 цього рішення). Ця інформація не була предметом розгляду національних судів, і організація-заявник визнала у своїх зауваженнях, що неможливо ефективно перевірити, чи дійсно існує запитуваний журнал реєстрації. Як зазначив Вищий Адміністративний Суд, національне законодавство не зобов'язує вести облік осіб, які входять і виходять з громадських будівель. З цього випливає, що у випадку з журналом обліку осіб, які входять і виходять з будівлі Конституційного Суду, немає жодних доказів того, що інформація, яку шукала організація-заявник, була «готовою і доступною». Таким чином, Суд дійшов висновку, що не було втручання у право організації-заявника отримувати та поширювати інформацію у зв'язку з відмовою у доступі до журналу реєстрації осіб, які входили та виходили з будівлі Конституційного Суду.

Таким чином, Суд дійшов висновку, що в цій частині не було порушення статті 10 Конвенції (пункти 80–81 рішення).

Висновок

Порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів) щодо відмови організації-заявнику надати доступ до щоденників засідань.

Відсутність порушення статті 10 Конвенції стосовно відмови надати організації-заявнику доступ до записів про відвідування будівлі Конституційного Суду.

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 21 березня 2024 року та набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

СТАТТЯ 11 КОНВЕНЦІЇ (СВОБОДА ЗІБРАНЬ ТА ОБ'ЄДНАННЯ)

ASSOCIATION OF PEOPLE OF SILESIAN NATIONALITY (IN LIQUIDATION) v. Poland (№ 26821/17)

Обставини справи

Ця справа стосувалася розпуску Асоціації осіб сілезької національності (Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej), об'єднання, зареєстрованого у 2011 році та ліквідованого у 2016 році, після звернення до суду органів прокуратури Польщі. Сілезія (Śląsk) – це історичний регіон, який зараз знаходиться на південному заході Польщі. Згідно з переписом 2011 року, майже півмільйона людей заявили, що вони мають польську і «сілезьку» національність.

21 грудня 2011 року Опольський окружний суд зареєстрував асоціацію-заявника, вказавши на можливість такої реєстрації, оскільки установчий договір не містив термінів «сілезька нація» або «сілезька національна меншина», а лише посилання на «сілезьку національність». Крім того, установчий договір також містив фразу, яка підтверджувала, що асоціація-заявник не збирається реєструвати виборчі списки (*listy wyborcze*).

У невстановлену дату Опольська воеводська прокуратура оскаржила зазначене вище судове рішення на підставі того, що установчий договір суперечив положенням національного законодавства, оскільки він містив посилання на «сілезьку національність» та ставив членство в асоціації в залежність від заявленої національності, якої не існує в польській правовій системі.

7 вересня 2012 року Опольський регіональний суд відхилив скаргу прокуратури і залишив у силі рішення суду першої інстанції та підкреслив, що рішення про реєстрацію асоціації-заявника не створило «сілезьку національність» або національну меншину, яка не існує згідно з національним законодавством. Більше того, реєстрація асоціації-заявника не дозволила б сілезцям скористатися привілеями, які надаються виборчим комітетам зареєстрованих національних меншин.

5 грудня 2013 року Верховний Суд скасував рішення від 7 вересня 2012 року і направив справу до Опольського регіонального суду. Верховний Суд вказав, що суд, який реєструє асоціацію, зобов'язаний перевірити відповідність її установчого договору закону, а також дотримання певних формальних вимог. Верховний Суд погодився з тим, що засновники асоціації можуть обирати її назву, водночас така назва не повинна вводити в оману і не повинна порушувати права інших осіб. Також Верховний Суд зазначив, що назва асоціації-заявника вводила в оману, і з цієї назви можна було зробити певні висновки. Зокрема, визнання

сілезької національності може призвести до послаблення єдності та цілісності польської держави. Асоціація також могла б скористатися привілеями, наданими національним меншинам Виборчим кодексом, наприклад, звільненням від вимоги, щоб партія або інша організація, яка бере участь у виборах, отримала щонайменше 5 % голосів виборців для отримання місць в парламенті. Крім того, суд послався на свою попередню практику і підкреслив, що свобода вибору національності може здійснюватися лише щодо націй, які існують об'єктивно і були створені в ході історичного процесу. Він спирався на рішення ЄСПЛ у справі *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], № 44158/98, ECHR 2004-I та свої попередні рішення, винесені щодо об'єднання Союзу осіб сілезької національності.

7 березня 2014 року Опольський регіональний суд скасував рішення від 21 грудня 2011 року і направив справу до Опольського окружного суду.

Рішенням від 9 січня 2015 року Опольський окружний суд розпустив асоціацію-заявника та прийняв рішення про її ліквідацію. В обґрунтування свого рішення суд зазначив, що розпуск асоціації можливий, якщо його діяльність продемонструвала грубе і неодноразове порушення закону або положень установчого договору, а також якщо немає перспективи реформування діяльності асоціації з метою приведення її у відповідність до закону і положень установчого договору. Так, асоціації-заявнику було запропоновано внести зміни до установчого договору з метою приведення його у відповідність до вимог законодавства, однак не всі необхідні зміни були внесені. Зокрема, делегати позачергових загальних зборів асоціації-заявника заперечували проти внесення змін до пунктів 1, 11 і 43 установчого договору, які стосувалися «сілезької національності». Зрештою Опольський окружний суд вказав, що сілезці не були визнані етнічною / національною меншиною жодним національним законодавством, проте асоціація-заявник посилалася на «сілезьку національність» у своєму установчому договорі та назві.

18 червня 2015 року Опольський регіональний суд відхилив апеляційну скаргу асоціації-заявника.

12 жовтня 2016 року Верховний Суд відмовив у прийнятті касаційної скарги асоціації-заявника до розгляду.

Звертаючись до ЄСПЛ асоціація-заявник, з посиланням на статті 9, 11 та 14 Конвенції, скаржилася на свавільність прийнятого рішення про розпуск Асоціації осіб сілезької національності.

В свою чергу ЄСПЛ, з огляду на предмет скарги, здійснював її розгляд лише за статтею 11 Конвенції.

Оцінка Суду

ЄСПЛ нагадав, що свобода об'єднань не є абсолютною, і слід визнати, що якщо об'єднання своєю діяльністю або намірами, прямо чи опосередковано заявленими у своїй програмі, ставить під загрозу державні інституції або права і свободи інших осіб, стаття 11 Конвенції не позбавляє Державу повноважень захищати такі інституції та осіб. Більше того, статут і програма об'єднання не можуть братися до уваги як єдиний критерій для визначення його цілей і намірів. Програма об'єднання може приховувати цілі та наміри, відмінні від тих, які воно проголошує. Щоб переконатися в цьому, необхідно порівняти зміст програми з діями членів об'єднання та позиціями, які вони відстоюють. Взяті разом, ці дії та позиції можуть мати значення у провадженні щодо розпуску об'єднання за умови, що в цілому вони розкривають його цілі та наміри (див. рішення у справі *Gorzelik and Others v. Poland* [GC], № 44158/98, § 94, ECHR 2004-I, та рішення у справі *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey* [GC], № 41340/98 та 3 інших, § 101, ECHR 2003-II) (пункт 38 рішення).

Суд також повторив свою прецеденту практику, відповідно до якої від Держави не можна вимагати, щоб вона чекала, перш ніж втрутитися, поки об'єднання не почне здійснювати конкретні кроки для реалізації політики, несумісної із нормами Конвенції та принципами демократії (див., *mutatis mutandis*, *Refah Partisi (the Welfare Party) and Others*, згадане вище, § 102). Однак широкі заходи превентивного характеру, спрямовані на придушення свободи зібрань і вираження поглядів, за винятком випадків підбурювання до насильства або відмови від демократичних принципів, якими б шокуючими і неприйнятними не здавалися владі певні погляди або слова, що використовуються, наносять шкоду демократії і часто навіть ставлять її під загрозу. Однією з головних характеристик демократії є можливість вирішувати проблеми шляхом діалогу, не вдаючись до насильства. Демократія процвітає завдяки свободі вираження поглядів. З цієї точки зору, не може бути виправданим перешкоджання групі осіб лише через те, що вона прагне публічно обговорити певні питання і знайти рішення відповідно до демократичних правил (див. рішення у справі *Çetinkaya v. Turkey*, № 75569/01, § 29, від 27 червня 2006 року; *Stankov and the United Macedonian Organisation Ilinden v. Bulgaria*, № 29221/95 та № 29225/95, §§ 88 та 97, ECHR 2001-IX; та *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, від 30 січня 1998 року, § 57, *Reports of Judgments and Decisions 1998-I*) (пункт 39 рішення).

З огляду на обставини справи ЄСПЛ визнав, що рішення про розпуск та ліквідацію асоціації-заявника становило втручання у свободу об'єднання і таке втручання суперечитиме статті 11 Конвенції, якщо воно не було «передбачене законом», не переслідувало одну або більше законних цілей відповідно до пункту 2 цієї статті та не було «необхідним у демократичному суспільстві» для їх досягнення (пункт 42 рішення).

Суд погодився з позицією Верховного Суду, що оскаржуваний захід було вжито з метою «запобігання заворушенням» та «захисту прав інших осіб», які є законними цілями для цілей статті 11 Конвенції. Однак, незважаючи на те, що національні суди посилалися на рішення у справі *Gorzelik and Others v. Poland*, вони не розглянули питання сумісності оскаржуваного заходу з Конвенцією у світлі прецедентної практики Суду щодо свободи об'єднань (пункти 45, 48 рішення).

ЄСПЛ зазначив, що хоча національні суди констатували неодноразове недотримання закону асоціацією-заявником, ані Верховний Суд, ані суд першої інстанції, який розпустив асоціацію-заявника 9 січня 2015 року (більш ніж через 3 роки після її реєстрації), не посилалися на будь-які, ймовірні або вчинені, незаконні або антидемократичні дії асоціації-заявника чи її членів. Крім того ЄСПЛ відхилив аргумент Уряду про необхідність такого втручання у демократичному суспільстві через можливе використання асоціацією-заявником виборчих привілеїв, оскільки асоціація прямо заявила у своєму установчому договорі, що вона не буде реєструвати виборчий комітет на парламентських виборах. При цьому національні суди не дослідили дану обставину, а з мотивувальної частини їх рішень неможливо встановити, чи надавала сама по собі реєстрація асоціації-заявника право на реєстрацію виборчого комітету або на отримання будь-яких виборчих переваг (пункти 49–50 рішення).

На думку ЄСПЛ, вирішальним питанням у розпуску асоціації-заявника була її назва та формулювання двох положень її установчого договору, які посилалися на те саме поняття, що використовувалось в назві, тобто на «сілезьку національність» (пункт 53 рішення).

Національні органи влади не довели, що назва асоціації-заявника та формулювання двох положень її установчого договору, в яких згадується «сілезька національність», могли становити загрозу громадському порядку. За відсутності будь-яких конкретних доказів того, що, вирішивши назвати себе «Асоціацією осіб сілезької національності», об'єднання-заявник обрало політику, яка становила реальну загрозу громадському порядку або демократичному суспільству, Суд вважав, що доводи, які ґрунтуються на назві асоціації та формулюванні двох положень її установчого договору, не могли самі по собі виправдати її розпуск (див., *mutatis mutandis*, *Ouranio Toxo and Others v. Greece*, № 74989/01, §§ 41, ECHR 2005-X (витяги) та *United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*, цитоване вище, § 54, та *Association of Citizens "Radko" and Paunkovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, № 74651/01, §§ 72, ECHR 2009 (витяги) (пункт 54 рішення).

З огляду на викладене вище, ЄСПЛ виснував, що підстави, на які посилалися органи влади для розпуску асоціації-заявника, не були відповідними

та достатніми. Отже, не було доведено, що обмеження, застосовані у цій справі, а саме розпуск асоціації-заявника, переслідували «нагальну суспільну потребу».

Відповідно, мало місце порушення статті 11 Конвенції (пункти 55–56 рішення).

Висновок

Порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднання).

Рішення в цій справі ухвалене Палатою 14 березня 2024 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

РІШЕННЯ ЄСПЛ ПРОТИ УКРАЇНИ

Стаття 3 Конвенції (заборона катування)

KOSTYUCHENKO AND OTHERS v. Ukraine (№ 8908/22 та 10 інших заяв – див. перелік у Додатку): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік в Додатку) – порушення статей 3 та 13 Конвенції

PETRAKOVSKYY AND LEONTYEV v. Ukraine (№ 26815/16 та № 43612/16): неналежні умови тримання під вартою та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту, непроведення національними органами влади ефективного розслідування скарг на жорстоке поводження працівників міліції – порушення статей 3 та 13 Конвенції

Стаття 6 Конвенції (право на справедливий суд)

BUYLUK AND OTHERS v. Ukraine (№ 55250/16 та 2 інші заяви – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту; інші скарги, висунуті за усталеною практикою Суду (див. перелік у Додатку) – порушення статей 6 та 13 Конвенції

DIDENKO v. Ukraine (№ 5800/22): неповідомлення заявника про апеляційну скаргу, подану стороною в його справі – порушення пункту 1 статті 6 Конвенції

SLYVYNSKYY AND CHUBAR v. Ukraine (№ 47711/22 та № 7365/23): надмірна тривалість кримінальних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

PYEVNYEV AND OTHERS v. Ukraine (№ 19907/18 та 7 інших заяв – див. перелік у Додатку): надмірна тривалість цивільних проваджень та відсутність у національному законодавстві ефективного засобу юридичного захисту – порушення статей 6 та 13 Конвенції

Стаття 10 Конвенції (свобода вираження поглядів)

TORBICH v. Ukraine (№ 41713/13 та № 29980/15): відмова органів влади надати журналістам копії автобіографій та фотографій кандидатів у контексті виборчої кампанії – порушення статті 10 Конвенції

Огляд рішень Європейського суду з прав людини (березень 2024 року) / Відп. за вип.:
О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2024. – 64 с.

Застереження:

1. Огляд окремих судових рішень, зокрема і їх переклад, здійснюють працівники департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду з використанням матеріалів, розміщених на вебсайтах Європейського суду з прав людини:

<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=home;>

<https://hudoc.echr.coe.int>.

2. Огляд рішень здійснено з метою ознайомлення з їх коротким змістом. Для повного розуміння суті висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним на вебресурсах Європейського суду з прав людини.

3. Інформація має суто допоміжний та довідковий характер і не має на меті висвітлити суть усієї проблематики, яка вирішується відповідними судовими рішеннями.

Стежте за нами онлайн

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 [@supremecourt_ua](https://wa.me/supremecourt_ua)

 so.supreme.court.gov.ua